

JÁSZKUNSAĞ

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT SZOLNOK MEGYEI SZERVEZETÉNEK FOLYÓIRATA

1960. MÁRCIUS

VI. ÉVFOLYAM I. SZ.

Tizenöt év múltán...

Írta: Alekszandr Gerskovics

1960 áprilisában ünnepli Magyarország nemzeti ünnepét, felszabadulása napját.

Úgy adódott, hogy kétszer sikerült meglátnom Magyarországot: a viharos, nehéz, de mégis örömteli, felejthetetlen 1944—45. évben és 15 évvel később, 1959 késő őszen.

Első ízben körülbelül így történt.

(Azért mondom, hogy körülbelül, mivel akkor, 15 évvel ezelőtt, még nem tudtam, hogy később éppen ennek az országnak a nyelvét, kultúráját, irodalmát és művészetét fogom tanulmányozni. Ha akkor ezt előreláthattam volna, emlékezetem sokkal több értékes benyomást őrzött volna meg. És minden valószínűség szerint nem egy füzet telt volna meg azokkal a feljegyzésekkel, amelyeket a szemtanú a nagy és ennek az országnak a történelmében fordulópontot jelentő eseményekről őrzött meg. Mily gyakran sajnálkozunk túl későn azon, amit már pótolni nem lehet! Most csupán arról írok, ami akkor a szovjet hadsereg egyik egyszerű gyalogos hadnagyának a fejében megragadt, aki azzal az egyetlen céllal lépett Magyarország földjére, hogy teljesítse nemzetközi kötelességét, segítőkész kezet nyújtson egy baráti népnek és megsemmisítse — ahogyan mi akkor mondtuk — „a fasiszta fenevadat saját barlangjában”).

Tehát 1944. október közepén történt. Harci egységünk, amelyben haditudósítóként szolgáltam, éjjel-nappal üldözve az ellenséget, Szolnok alatt érte el a Tiszát. Emlékszem előretolt egységeink rövid összecsapására azon az úton, amely a folyó bal partjának halmai közt elterülő repülőterhez vezetett. Sürgősen anyagot kellett gyűjtenem a frontújság részére. A Tisza elérése nagy esemény! Én pedig az élosztagban voltam, amikor megindult a harc a repülőterért. A németek felgyűjtötták azokat a repülőgépeket, amelyek nem tudtak felszállni, mi meg igyekeztünk eloltani őket. Úgy emlékszem, öt vagy hét repülőgépet sikerült is megmentenünk.

Éjszaka pihenő egy Tisza menti faluban. (Sajnos, egyetlen névre sem emlékszem.) Elkerült az álom. Miután a futárral az anyagot elküldtem az újságnak, őrzőjratba mentem. Türelmetlenül vártam, hogy meglássam a Tiszát, ifjúkori elképzeléseimnek ezt a legendás folyóját. Hiszen egyáltalán nem olyan régen, éppen a háború előtt, iskolám végeztével olvastam Illés Bélának, a híres forradalmár írónak „Ég a Tisza” c. regényét. És most, amint az éjszakában az elcsendesült magyar falucska sötét utcáit járom, s felnézek a csillagos égre, melyet a túlsó partról jövő nyomjelzős lövedékek tűzkigyói át- meg átszabdálnak, még

inkább felmerülnek előttem ennek a könyvnek a hősei, köztük Kovács Péter, a magyar Vörös Hadsereg katonája, aki 19-ben ennek a folyónak a partján küzdött a magyar tanács hatalomért. (Hiszen történik ilyesmi az életben! Tíz évvel később, már mint irodalmár eljutottam odáig, hogy elsőnek fordítsam le orosz nyelvre Illés Béla másik regényét, a „Honfoglalás”-t, néhány évvel később pedig, 1957-ben, nyomda alá dolgozzam az „Ég a Tisza” második orosz fordítását, amelyet már magyar nyelvről végeztem, nem pedig németről, mint előzőleg.)

Bennünket — három szovjet harcost és jómagamat „idegenvezető” vezetett el a Tiszához; egy helyi lakos, annak a háznak a gazdája, amelyben elszállásoltunk. Éltesebb korú szegényparaszt volt fekete kalapban. (Emlékszem, először mennyire csodálkoztam ezen. Nálunk a falvakban kalapot nem hordanak, legkevésbé az öregek.) Nem beszélt oroszul, s számomra mindmáig rejtély marad, hogyan adta értésemre, hogy nekünk, oroszoknak — mint mondta — sietnünk kell, mert ott, Szolnokon sok-sok gyerek meg öreg van, és a németek őket is „puff, puff”. Önkéntelenül is meggyorsítottuk lépteinket, és feszülten füleltünk, hogy felfogjuk ennek a sötét és izgalmas éjszakának minden hangját.

Végül is elértünk a folyóhoz. A Tisza fekete volt. A hold felhőkbe takarózott. A szemközti partot nem lehetett látni, s emiatt a Tisza az én első benyomásomban így is maradt: ilyen széles, szinte parttalan, hallgatag és szinte mozdulatlan, lassacskán ballagó folyónak. Valahonnan jobbfelől, amerre Szolnok volt, magányos lövések hallatszottak, a sötétséget átvágta néha a világító rakéták bengáli tüze: a németek tűzijátékkal bátorították magukat. „Félnek a férgek!” — jegyezte meg az egyik katona, és megvetően köpött egyet. A kivilágítás minket nem zavart, — a németek éjszakai „tréfácskái”-hoz a háborús évek alatt eléggé hozzászoktunk és ismertük valódi értéküket. A fekete égen függő sápadt rakéták visszfényében egy-két pillanatra kirajzolódtak Szolnok magas tetőinek és templomtornyainak körvonalai.

Reggel felé egységünket néhány kilométerrel lejjebb a Tisza folyásának irányában átdobták a cipőgyárhoz, amely a folyónak ugyanazon partján állt. Virradatkor valahol itt láttam meg a Tiszát, amilyen az a valóságban: keskenynek, mint a mi Moszkva folyónk, szeszélyesen kanyargósnak és, mondhatnám, nagyon békésnek. Le akartam vetni a csizmám, az átizzadt gimnasztyorkát, szinte belekíváncoltam a hús vízbe, azután meg kedvem támadt leülni az ezüstös fűz tövébe horgászbottal a kezemben, majd meg halászlevet főzni a bográcsban. (Akkor még nem tudtam, hogy a szolnoki halászlé messze földön híres. Alkalmam volt megízlelni, csak éppen 15 évvel később, és akkor sem bográcsból, amint 44-ben álmodtam, hanem a Tisza Szálló éttermében, ahová 1959 egyik novemberi estéjén Győri Tibor, a Magyar-Szovjet Baráti Társaság Szolnok megyei szervezetének titkára vezetett el barátaival együtt. Már bocsásson meg az olvasó, hogy állandóan elébevágok az eseményeknek. De el kell mondanom a magam igazolására, mert e nélkül nem lehet, másképpen elvész ezeknek a visszaemlékezéseknek az értelme.)

Most azoknak a napoknak egyes epizódjai néha kissé idillikus megvilágításban kerülnek elő, és lehet, hogy az én álmom is a fürdésről és a halászléről egyszerűen fantáziámnak a gyümölcse. Igen, mindez, kérem, a valóságban sokkal ridegebbnek és prózaiabbnak tűnt, mint ma. Folyt a háború. Napról napra, óráról órára emlékeztetőt adott magáról. Különösen október második felében éreztük, hogy a háború még nem fejeződött be.

Mindez 15-én kezdődött. Eljutott hozzánk a hír, hogy a rádióban beszédet mondott Horthy Miklós, Magyarország kormányzója, aki állítólag bejelentette,

hogy Magyarország kilép a háborúból. Hittem is, meg nem is. Elvileg ez bölcs lépés lett volna, hiszen két hónappal azelőtt Mihály román király ezzel mentette meg országát a felesleges rombolástól. Miért kellene az öreg Horthynak ostobábbnak lennie a világszép húsz éves Mihálnál? Így ítéltük ezt meg mi, szovjet katonák. De a józan ész, nyilván, nem volt a legerősebb oldala a tenger nélküli tengernagynak. Mindenesetre az ő korában előrelátóbb lehetett volna.

Két nap múlva egységünket harci készülségbe helyezték. Egy német tank-egység a halálosan megsebesült vadkan dühével áttörte védelmi vonalunkat, átkelt a Tiszán és hátunkba került. Elkeseredett harcok hete kezdődött az agoni-záló fasiszta vadállattal.

Ezekben a Tisza balparti harcokban Túrkeve, Karcag, Mezőtúr alatt sok bajtársamat veszítettem el, akikkel végigjártam a háború útjait a Dnyepertől a Tiszáig.

Különösen mélyen vésődött emlékezetembe Rugyenkó őrnagynak, ennek a vidám, napbarnított arcú, magas, erőtlő duzzadó és jólelkű ukránnak a halála. Az első napokban kezdte a háborút, visszavonult Szmolenszknél, megütközött a Kaukázusban, Mozdok alatt, átkelt a Donon, Dnyeperen és a Szereten. A Tisza volt az utolsó folyó, amelyet életében látott.

Halála előtti estén érkezett hozzánk az egységbe egy fiatal moszkvai alhadnagy; rózsásarcú, szőkés pihékkel az ajka felett. Épp hogy elvégezte a katonaiskolát, és mintha attól félt volna, hogy nála nélkül fejeződik be a háború, kérte határidő előtti kiküldését a frontra. Rugyenkó tréfálkozott vele: „Mi az, Lénya, elkéstél a születéssel?”

Valahogyan azonnal összebarátkoztak — ez az öreg szélbarázdált, kemény arcú hadfi és a rózsásarcú legényke, aki elhozta hozzánk ebbe az elhagyott magyar tanyába drága Moszkvánk baráti levegőjét. És íme, mikor Rugyenkónak a soron következő felderítésre kellett mennie, csatlakozott hozzá Lénya is. Az őrnagy nem akarta magával vinni. Azt látni kellett volna, hogy könyörgött, mennyire kérlelte az őrnagyot, vigye magával az első harci felderítésre. El is érte célját.

Aki járt már éjszaka a magyar pusztán, az tudja csak, mily nehéz rajta tájékozódni; sem bokor, sem fa, meg az ember, mintha a csupasz glóbuszon járna. Úgy tűnik, mintha a föld görbülne az ember alatt, és nincs sem kezdete, sem vége. És hirtelen szemközt — tűz. Ellenséges géppuska izzó torkolatüze közelről, három lépésről. ...Igy vittük el reggel felé mindkettőjüket; az öreget és a fiatal, egyetlen géppuska-sorozattal átluggatott mellel.

Alig sikerült eltemetnünk őket valamelyik névtelen majornak az udvarán valahol Kisújszállás és Törökszentmiklós között. Sietnünk kellett Szolnok felé. Megkezdődött a szovjet csapatok általános támadása Magyarországon.

Amikor Szolnok felszabadult, és csapataink az őszi úttalansággal küzdve megindultak Budapest felé, parancsnokomtól engedélyt kértem, hogy Rugyenkó és Lénya sírjához lovagoljak.

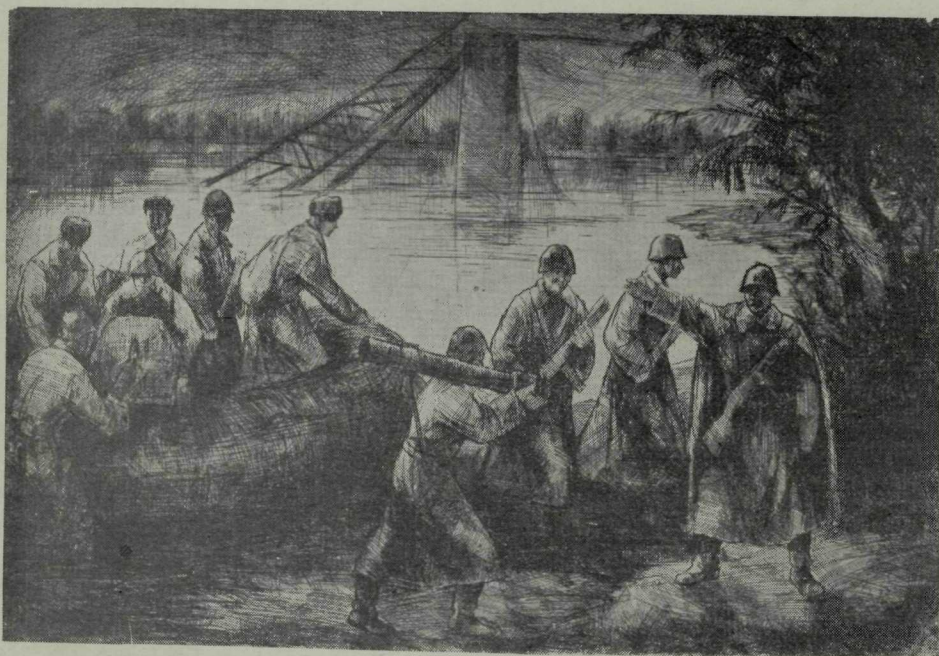
Nem tagadom, nagy volt a meglepetésem, amikor megláttam a szeretettel körülkerített sírokat a körülöttük ültetett virágokkal és a szerény koszorúkkal, amelyeket a magyar parasztlányok keze kötött.

Sokáig álltam a két aprócska földhalom fölött a magas nyárfák árnyékában. Mire gondoltam? Sok mindenre és főleg arra, hogy vérünk, amellyel a magyar földet öntöttük, nem hullott hiába.

Sok s ugyanakkor — ha a történelem mértékével mérjük — egészen kevés év múlt el azóta. A gyermek, aki 1944-nek azon a zivataros őszen született, éppen most lép az öntudatos életbe. S nekem is született fiam; most kilencedik

éves. Most, amikor valahol — rádióban, beszélgetésben, újságban — a Magyarország szóra bukkan, abban a pillanatban — bármit is csinál — rámveti büszkén ragyogó szemét. Hogyne, hiszen az ő édesapja szabadította meg Magyarországot a fasisztáktól, most pedig ennek a számára mesés országnak a történelmével, irodalmával, művészetével foglalkozik. Arról ábrándozik, hogy végigjárja azokat a helyeket, amerre valamikor édesapja harcolt, levelezik a szolnoki II. Rákóczi Ferenc úttörőcsapat nyomolvasóival. És én hiszem, hogy valamikor valóban együtt leszek vele ebben a csodás országban, hogy barátaival, a magyar úttörőkkel róhassuk le tiszteletünket Rugyenkő és Lénya sírja előtt.

Fordította : Szurmay Ernő

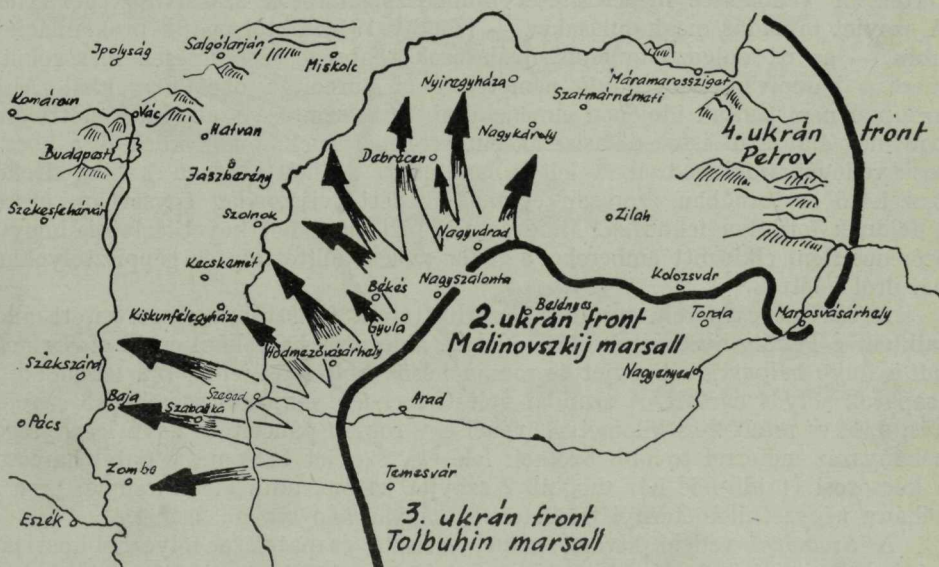

*A szovjet csapatok átkelnek a Tiszán. (A felszabadulási metszet-sorozatból.)
Mészáros Lajos rézkarca*

Szolnok felszabadítása

1944. szeptember 26-án a szovjet hadsereg csapatai felszabadító harcaik során állépték Magyarország határát, és lendületesen törtek előre az ország szíve felé. 1944. október 9-én a Szovjet Tájékoztatási Iroda hadijelentése már azt közölte, hogy a szovjet egységek elfoglalták Orosházát, Hódmezővásárhelyt, Szentest és Mezőtúrt.¹ Ugyanezen a napon a diadalmasan támadó szovjet katonák felszabadították Túrkevét és Karcagot, valamint Kengyel, Martfű, Tiszaföldvár, Tiszatenyő községeket.² Október 10-re virradóra a felszabadító csapatok elérték az akkor még közigazgatásilag Szolnokhoz tartozó Szandaszölöst.

Szandaszölös térségében a Vörös Hadsereg katonáinak nehéz harcot kellett vívniuk a szívósan védekező német egységekkel. A fasiszták nem számoltak a szovjet csapatok gyors előrenyomulásával, és a nagyfontosságú szandai repülőteret csak akkor kezdték kiüríteni, amikor azt a felszabadító harcosok már tankágyúikkal is löni tudták. Másfél napig dúlt a harc a régi Tisza-medreket övező

A szovjet hadsereg hadmozdulatai 1944 októberében

homokbuckák között, míg a repülőteret védő csapatok visszavonulásra kényszerültek, s a Holt-Tisza ág, valamint a kocorosói gát mögött foglaltak újabb védőállást.

A településért, valamint a szandai repülőtérért vívott harcokban az 1. román hadsereg katonái vállbalve harcoltak a szovjet egységekkel.³ A németek visszavonulása után Szandaszőlőst a román hadsereg katonái szállták meg, míg a helységért küzdő szovjet csapatokat más frontszakaszra vezényelték.

Néhány nappal később gazdát cserélt a község. A román katonák közlése szerint a németek Törökszentmiklós—Szajol vonalából nagyobb páncélos egységekkel támadást indítottak a martfűi Tisza-kanyar irányába. A román csapatok, a bekerítés veszélyétől tartva, kivonultak Szandaszőlősről. Ezt követően a szandaszőlősiek délkeleti irányból hallottak erős ágyúzást, s a kengyeli, mezőtúri tanyákról menekülők szerint a németek az említett helységek környékén tankjaikból minden tanyát szétlőttek, sőt a hajléktalanná vált lakosságra is tüzet nyitottak.⁴

A Szolnok térségéig előretört szovjet, illetve román csapatok Tiszaföldvárig vonultak vissza. A község északkeleti részét — mindössze néhány házat — a németek visszafoglalták. Rákóczi falvát néhány alakulatától leszakadt szovjet katoná védte a falu délnyugati részén. A németek — bizonyára nem ismerték a keményen védekező szovjet katonák tényleges erejét — csak a falu keleti részét merték elfoglalni, míg Szandaszőlősen az egész községben ők voltak az urak. Mindez csak pünkösdi királyság volt, de elég idő ahhoz, hogy robbantásokkal tönkretegyék a repülőtér épületeit és műszaki berendezését. Október 14-én a szovjet csapatok újra visszaszorították a fasisztákat már említett védőkörletük mögé.

A németek itt huzamosabb ideig tartó védekezésre rendezkedtek be. Erre lehet következtetni abból, hogy előzőleg elkészített, hevenyészett állásaikat — vélhetőleg a Szolnok előtti hídfőállás védelmére — lázas sietséggel megerősítették. A védőkörlet megerősítését munkaszolgálatosok százaival végeztették. A szovjet támadás megindulásakor — Horthy 1944. október 15-i proklamációja után — az itt dolgozó munkaszolgálatosok többsége szerencsésen megszökött, mert a harcolva visszavonuló németek nem hurcolták őket magukkal. Akik azonban nem tudtak idejében elmenekülni, azok szinte a szabadulás előtti órában még áldozatul estek a fasiszták embertelenségének: sokan közülük a kocorosói védőgát kubikgödreiben lelték halálukat. A holttestek a kubikgödöröket összekötő csatornában szorosan egymás mellett, viszonylag egysorban, arccal a földnek fordulva feküdtek. Mindezekből biztosra lehet következtetni, hogy a szerencsétlen, elkínzott embereket a gödör szélére állították, és géppisztolyokkal hátulról lelőtték.⁵

A szovjet csapatok, miután kiszorították a fasisztákat megerősített állásaikból, a Tiszáig nyomultak előre. Nehéz, áldozatos harcokkal érték el Szolnokonál a folyó balpartját. Szovjet és román hősök holttesteit jelezték a felszabadító csapatok súlyos harcait. A szandai volt Geiger-féle majjossal szemben 3 szovjet hős, a 44-es műút 2-es kilométerkövénél egy román páncéltörő ágyú legénysége, néhány száz méterrel tovább Szolnok felé egy szovjet tank négy fiatal harcosa, a kocorosói Hajdú-féle ház mögött 7 szovjet katoná adta életét csupán ezen a néhány négyzetkilométernyi területen a magyar nép szabadságáért.

A Szolnokot védeni kívánó német fasiszta csapatok a folyó jobbpartján ásták be magukat. A német egységek közé a frontparancsnokság magyar csendőralakulatokat osztott be. A német katonai felszereléssel megerősített csendőr-

A felszabadító harcok állása 1944. november végén

egységek a hajóállomás és cukorgyár közötti frontszakaszon foglaltak tüzelőállást. A közúti és a vasúti híd környékét német egységek szállták meg. A hidak védőkörletét állig felfegyverzett SS-rohamosztagok biztosították; tankokkal, páncéelhárító fegyverekkel, géppágyúkkal, géppuskákkal.

Közben a várost régi vezetői teljesen magára hagyták. A hivatalokat, intézményeket áttelepítették, az üzleteket bezárták. A víz- és villanyszolgáltatás a város nagyobb részében megszűnt. Az utcákon részeg német katonák és nyilasok üvöltözték, lövöldöztek. Október utolsó napjaiban a fasiszták kiürítették a Tisza-híd környéki városrészt. Egy esős, szomorú októberi hajnalon örületes erejű robbanás a város majdhogya minden épületén betörte az ablaküveget: a német fasiszták felrobbantották az ország hídjainak egyik legszebbikét, a szolnoki Tisza-hidat.

Az asszonyok éjszakánként a Tisza Szálló melegforrásához jártak vízért, — mindaddig, amíg a német katonák ezt meg nem tiltották. Élelmet vásárolni nem lehetett, a németek az összes háziállatokat felélték, a pékek csak a katonaság számára sütöttek, a lakosság éhezett; egy-egy kiló kukoricaliszt vagy korpa a szegénynép számára felbecsülhetetlen értéket jelentett.

Szerencsére bombázások és ágyúzások nem súlyosbították az amúgy is sokat szenvedő lakosság helyzetét. A Vörös Hadsereg illetékes frontparancsnoksága homloktámadást nem intézett a város ellen, vélhetőleg a polgári lakosságra való tekintettel, sőt huzamosabb ideig tartó tüzérségi tüzzel sem veszélyeztette a lakosság életét. A Tiszántúlon felállított „Katyusák” ugyan nem egyszer hosszú órákig lőtték a Szolnok—Budapest, Szolnok—Hatvan vasútvonalat, de mindig csak a lakatlan területeket. A vasútállomás környékének ágyúzása különben sem okozhatott számottevő károkat a polgári lakosságnak, mert ez a terület a felszabadító harcokat megelőző bombázások következtében lakatlanná vált. A vasútvonal, illetve az állomás környékének állandó belövése csak a németeknek okozott komoly károkat, mert a vasúti szállítást csaknem lehetetlenné tette.

November 2-án a Horánszky Nándor (ma Ady Endre u.) utcai nyilasház előtt a nyilasok népgyűlést akartak rendezni. Nyilaskeresztes zászlók lengtek a ház ormán, a hangosbeszélő Szálasi hazugságait bömbölte, de a nyilas népgyűlésből nem lett semmi. Egyrészt azért nem, mert néhány zöldinges haramián kívül senki sem volt kíváncsi a kimondhatatlan nevű „főtestvér” szónoklataira, másrészt azért nem, mert a jelzett nap délelőttjén szinte mozgott a föld a szovjet csapatok hatalmas tüzérségi tüzének robajától. A hatalmas tüzérségi tüzet a *Tószeg* és *Vezseny* közötti frontszakaszon elhelyezkedő fasiszta csapatokra zúdította a szovjet hadvezetés. A szédületes tüzérségi tűz órák hosszát tartott, majd kézfegyverek követték, de nemsokára olyan csend lett, mintha megnémultak volna a fegyverek.

November 3-án a városba bevánszorgó német és magyar sebesültek elmondották, hogy szörnyű tüzérségi tüzet kaptak, s a tüzérségi előkészítés után a szovjet csapatok átkeltek a Tiszán, és elfoglalták *Tószeg*et.

A németek *Besenyszög* térségében összevont alakulataikat is *Szolnokra* vezényelték, de minden hiábavalónak bizonyult, mert a szovjet csapatok támadása nem a várt irányból következett be, s amikor a németek észrevették a támadók bekerítő akcióját, akkor már késő volt: a vakmerően és fortélyosan harcoló felszabadító harcосok a mai Vörös Hadsereg útján át már a város szíve felé törtek előre. Az elkeseredetten harcoló fasisztákat hasonló sors érte, mint 1849. márc. 5-én Karger császári tábornok katonáit; a szovjet csapatok őket is a Tiszának,

illetve a Zagyvának szorították és megsemmisítették, ahogy azt Damjanich tábornok katonái a császári csapatokkal tették.

Szolnok felszabadításáról a Szovjet Tájékoztatási Iroda a következő jelentést adta ki:

„A 2. Ukrán Hadseregcsoport csapatai folytatták sikeresen támadásukat. Rendkívül súlyos időjárási viszonyok nehezítik a szovjet kötelékek mozdulatait. A folytonos esőzések elmosták az utakat, és a mezőket süppedékes mocsarrakká változtatták át. Minden nehézség ellenére csapataink nyomulnak előre. Elkészeredett harcok folytak Szolnok városáért, mely a Tisza folyó nyugati partján fekszik. Egy kerülő mozdulattal a szovjet csapatrészek betörték a város utcáiba. A németeket és magyarokat kiszorították a folyóhoz, és szétverték őket. Szívós harc után csapataink bevették Szolnok várost, nagy vasúti csomópontot. Más kötelékeink a Szolnok—Budapest közötti úton elfoglalták Abony és Cegléd városát. Nem teljes adatok szerint ebben a körzetben mintegy két ezrednyi ellenséges gyalogságot semmisítettünk meg, 10 német harckocsit és rohamlöveget lőttünk ki, sok mozdonyt, vasúti kocsit és raktárt zsákmányoltunk, hadifelszereléssel. Egy napi harc alatt több mint 1000 német és magyar katonát és tisztet ejtettünk foglyul.”⁶

Szolnok nagyrészének felszabadítása november 4-én a délelőtti órákban megtörtént, s alig néhány órával később a Művészteleppel szemben a Tiszán a szovjet hidászok már új hidat építettek.

A csatazaj északról még erősen behallatszott a városba, amikor működni kezdtek az első „pekerájok”, és a késő délutáni órákban már furcsa, négyszögletes alakú kenyeret majszoltak a szolnoki gyerekek. A város több pontján vörös zászlót lengetett a szél. Az utcákon apró testű lovacskák ropogtatták az illatos szénát, nagysapkás katonák kézzel-lábbal magyaráltak távoli hazájukról a szabad levegőből nagyot szippantó felszabadultaknak.

Szabó Lajos

J E G Y Z E T E K

1. A Szovjet Tájékoztatási Iroda hadijelentése 1944. október 7—9. Megjelent a „Felszabadulás” c. dokumentumkötetben (Budapest, 1955. Szikra).
2. Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei. Budapest, 1955. Szikra.
3. Honfi József: Fegyvertársak. Budapest, 1959. TIT előadásvázlat.
4. Kovács Jánosné szandaszőlősi (Kiss János út 54. szám) lakos közlése.
5. A meggyilkolt munkaszolgálatosok holttesteit a front elvonulása után a szandaszőlősi temetőbe szállították, és ott tömegsírban eltemették.
6. A Szovjet Távirati Iroda hadijelentése 1944. november 1., 4., 14. Megjelent a „Felszabadulás” c. dokumentumkötetben (Budapest, 1955. Szikra).

A felszabadulás helytörténeti kutatása*

E tanulmány keretében nem kívánunk foglalkozni a helytörténetírás általános módszertani és elméleti kérdéseivel, s még azt sem tekinthetjük feladatunknak, hogy összefoglaló értékelést nyújtsunk magának a felszabadulásnak helytörténeti irodalmáról. Sokkal gazdagabb és sokrétűbb problémák merülnek fel a jövő kutatói előtt a kérdés egészét tekintve, semminthogy egyetlen előadás vagy dolgozat kimeríthetné azoknak a gazdag eseménysorozatoknak ismertetését, amelyek a felszabaduláshoz fűződnek. Még kevésbé tarthat igényt bárki arra, hogy a felszabadulással megindult és utána széles körben kibontakozó gazdasági, társadalmi és politikai élet minden megnyilvánulására kiterjedő ismertetés végigkísérhesse a fejlődés vonalát, hiszen a részletmunkák sorozata ezután fog majd napvilágot látni, mert minél erőteljesebben bontakozik ki a szocialista kultúra egész arcvonala, annál égetőbbé válik a feladat, hogy annak egyes mozzanatai megvilágítást nyerjenek. Ennek a tanulmánynak célkitűzése inkább hozzászólás jellegű azoknak az eredményeknek felmérésénél, amelyek gazdagon, áramlásszerűen győznek meg mindenkit, hogy a felszabadulás nemzetünk történelmének régen óhajtott új szakaszához vezetett el, és az egész magyar nép életében minőségi változás előfeltételeit teremtette meg.

Mindenekelőtt szeretnénk egy látszólagos ellentmondásra rávilágítani akkor, amikor a felszabadulás helytörténetének kérdéseit állítjuk a vizsgálódás előterébe. A felszabadulás történelmi jelentőségének magyarázata ugyanis elsősorban országos feladatot képez. A harcok menete, a katonai cselekmények befejezése és ezzel a faszizmus katonai apparátusának megsemmisítése után megindult szervezési és politikai nevelőmunka, a gazdasági élet fokozatos forradalmi átalakulása az egész országot érintő jelenségeket fogott át, tehát maga a történetírás elsődlegesen országosan érvényes áttekintést kell, hogy nyújtson. Mégis — ezzel a céllal szemben — a felszabadulás tudományos irodalmának hiányosságai elsősorban a helytörténetírás területén jelentkeznek. A gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális kibontakozás, tehát magának az életnek megindulása és továbbfejlődése végeredményben a felszabadult falvakban, városokban, megyékben zajlott le. Az események országos jelentőségű összehangoló tényezői között legföljebb s csaknem kizárólagosan *országos áttekintésű erőként* a Kommunista Párt szervezeti kerülnék előtérbe, miután kezdetben az államigazgatás kiépületlensége folytán egyedül az MKP tudta egybehangolni a helyileg felmerült

* Ez a tanulmány lényegében összefoglalója a Szolnokon 1960. február 11-én a TIT által rendezett és a felszabadulás helytörténeti problémáit tárgyaló nagyobb előadásnak.

igényeket és követeléseket. Egyedül az látta meg, merre visz az ország kibontakozásának útja, s milyen módszerrel kell a fasizmus katonai legyőzése után ráterni arra, hogy Magyarország többé ne az urak országa, hanem a dolgozó emberek millióinak hazája legyen. Ezt a célt a Kommunista Párt világosan látta, s ennek megvalósítására mozgósítani tudta a helyi forradalmi erőket, s fel tudta zárkóztatni a társadalom haladó rétegeit.

Ebből az elgondolásból tekintve a kérdés egészét, a felszabadulás történetének feldolgozása — nézetünk szerint — olyan *induktív módszert* követel, amely a helyi sajátosságokra figyelve mutatja meg, milyen országos jelentőségű események zajlottak le egy-egy területen, milyen mértékben érvényesültek a forradalmi adottságokból származó helyi erők, azok mennyiben térnek el az általánosan jellemző vonásoktól, hogy azután a későbbi elrendezés során alárendeljük sajátos érdekeiket az ország egészének. A helyi élet minden téren jelentkező mozzanatai nem önállóan élő mozaikok még akkor sem, ha annak látszanak, hanem egy épületrendszer alkotó tényezői, s ezeket az alkotó tényezőket kell a tudományos szakirodalomnak feltárnia, hogy megérthesse az országos fejlődés kibontakozását.

Kétségtelen, hogy Magyarországnak a felszabadulás óta bekövetkezett fejlődésében mind az egyes vidékek között, mind pedig az élet különböző ágazatainak sorában nagy változatosság jelentkezik. Amíg a történettudomány ezeket a változatos jelenségeket nem tárja fel, még csak összefoglaló helyzetképet sem lehet nyújtani a felszabadulásról. Nem lehet ezt megtenni egyes helységek, városok, intézmények életét tekintve sem, mert ebben a vonatkozásban is monográfiák tömegére lenne szükség történelmünk legnagyobb — de eredményes — erőfeszítésének megismerése céljából. Megtámadhatatlan igazság ugyanis az, hogy a felszabadulás adta lehetőség kihasználása olyan lendületes építőmunkát idézett elő az egész országban, melyben még a harmincas években is legfőljebb a kommunisták hittek és bíztak.

Úgy gondolom, fontos feladatot teljesíthetne a történetírás, ha most már nemcsak az elmúlt századok bibliográfiáját állítaná össze, hanem rendszerbe foglalná a felszabadulás irodalmát is, kitérve az egykorú sajtótermékekben megjelent leírásokra is. Eleinte talán tájbibliográfiai módszert kellene követni, hogy azok alapján összeállítható legyen az egész országra kiterjedő tudományos és sajtóanyag.

A felszabadulás helytörténetírása nem korlátozhatja megfigyeléseit magára a katonai felszabadítás eseményeiből kiinduló változásokra, hanem fel kell figyelnie azokra a jelenségekre is, amelyek azt megelőzően az országban s az egyes vidékeken bekövetkeznek. Maga a felszabadulás kétségtelenül katonai esemény, vitathatatlanul a szovjet hadsereg erejének, szerveztségének, a marxizmus-leninizmus alapján álló ideológiájának, a szovjet társadalmi rendszernek összehatásaként jött létre. A szovjet hadsereg hadműveletei és katonai győzelme nélkül Magyarország felszabadulása abban a történelmi helyzetben nem következhetett volna be. Ez a győzelem tette lehetővé, hogy Magyarországon a forradalmi erők szabadon és a nemzeti függetlenség teljes szélességével érvényesülhessenek, mert a szovjet hadsereg nem szólt bele az ország belügyeibe, szabadon engedte érvényesülni a felszín alatt évszázadok óta meghúzódó forradalmi erőket, s azok végre a nemzet és nép akaratának megfelelően lerázhatták bilincseiket, széttéphették az uralkodó osztály által rájuk kényszerített elnyomás hálóját.

Annak hangsúlyozása mellett, hogy a felszabadulás a szovjet hadsereg katonai győzelmének tényeként következett be, alá kell húznunk a világháború

folyamán érvényesülő nemzeti, népi mozgalmak jelentőségét, amelyek mintegy belsőleg készítették elő a társadalmat a felszabadulás után várható változások jelentőségének érzékelésére. Magyarország s azon belül a községek népének sorsa, a háború folyamán antagonisztikus osztályerők harcának talaján alakult. És itt minden várossal, községgel kapcsolatban két döntő tényezőre kell rámutatnunk: az egyik erő a kommunisták által vezetett antifasiszta mozgalom, a másik pedig az uralkodó osztály hintapolitikája, majd kifejezetten áruló magatartása. A háború második szakaszában a Békepárt öntötte szervezett formába a munkásosztály vezetése alatt az antifasiszta függetlenségi mozgalmat, különösen, amióta létrehozta a Magyar Frontot. Tüntetések és tömeges antifasiszta megmozdulásokat szervezett, s 1944. márc. 19-én kiadott röpiratával a katonákat fegyveres ellenállásra hívta fel, miközben a munkásokat sztrájkra mozgósította az imperialisták és fasiszták ellen.

A Békepárt mellett fontos szerepet játszott a SzDP, „amely az illegalitásba kényszerített, üldözött KMP által kezdeményezett népfrontpolitikát” igyekezett megvalósítani: antifasiszta harcot főként a kispolgárság és értelmiség körében. (Marosán Gy.: Megjegyzések a szociáldemokrácia szerepének értékeléséhez... Párttörténeti Közlemények, 1956. évf. 3. sz. 34. old.) Ez gyűjtötte össze „a radikalizálódó tömegeket, munkásokat, parasztokat egyaránt, valamint a polgárságnak és az értelmiségnek azt a részét, amely már kevesellte a polgári vagy kispolgári pártok programját, de sokallta a kommunistákét.” (U. o. 33. old.)

A Békepárt agitációja folytán 1944. áprilisában létrejött a Magyar Front, amely ettől kezdve a felszabadulási mozgalom legerősebb politikai szervezete volt. Helyi szervei vidéken működtek, s augusztusban megjelent lapjának első száma, a Magyar Front, az ország különböző területein világította meg a fasismus elleni harc feladatait. Ez a Magyar Front volt „a nemzeti összefogás első szervezeti megvalósulása.” (Párttört. Közl. 1956. évf. 3. sz. 243. old.)

A hadműveletek különböző szakaszokban szabadították fel az ország területét. A szovjet hadseregnek egyik stratégiai előnye éppen az volt, hogy nem frontálisan, hanem bekerítő szárnymozdulatokkal támadott. Tanulságos volna annak helyi felderítése, hogy a hadműveletek során az egyes vidékeken milyen egységek szerepeltek a szovjet hadsereg kötelékén belül, és hogyan fűződött láncba a támadások—ellentámadások sorozata. Tóth Sándor tanulmánya „A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei Magyarországon” címen e mozdulatok megvilágítására és részletezésére gazdag támpontokat nyújt. Az egyes taktikai változásokra a Hadtörténelmi Levéltár anyaga és nagyrészt a visszaemlékezések kimeríthetetlen kincsesbányája adhat felvilágosítást. A proletár nemzetköziség gondolatának elmélyítésére az ilyen természetű helytörténeti adatok hőses pedagógiai lehetőséget kínálnak.

A hadműveletek győzelmes előrehaladása a megfelelő lépcsők ismeretében megengedi annak feltárását, hogy milyen politikai, gazdasági, társadalmi és államjogi következményei voltak a felszabadulás egyes fázisainak. Már a VII. kongresszusra kiadott tézisek is megállapították — és ebből kell kiindulnunk —, hogy „a Szovjetunió győzelmes harca, amely hazánkat is megszabadította a hitleri megszállás alól, kedvező lehetőségeket nyújtott a magyar népnek arra, hogy megteremtse a népi hatalmat, s végleg megszabaduljon a kapitalizmustól. A munkásosztály, a kommunisták pártja vezetésével, a nemzet haladó erőinek élén felszámolta a nagybirtokos rendszert, diadalra vitte a népi demokratikus forradalmat, kivívta a proletárdiktatúrát, ... uralkodóvá tette a szocialista termelési viszonyokat.” (Társadalmi Szemle, 1959. okt. 85. old.) A finánc-

tőke és a nagybirtokosok helyét „a munkásság és parasztság demokratikus diktatúrája foglalta el” mindjárt a katonai felszabadulással egyidejűleg s azzal párhuzamosan. (Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása, 1955. 150. old.)

A politikai szervezőmunka megindulása szinte nyomon követte a hadsereg mozdulatait. Még tisztázatlan kérdés, de az ismert adatok alapján nyilvánvaló, hogy a haladó erők összefogásának ügye az illegalitásból kilépő MKP feladata volt, s ennek érdeme, hogy nemcsak a központban, hanem a vidéken is a helyzet magaslatán tudott állni. A kommunisták felismerték, hogy a már korábban kialakult forradalmi helyzet demokratikus átszervezést követel, tehát mindenekelőtt a nemzeti ellenállás mozgató rugóit kell működésbe léptetni. A nemzeti ellenállás osztálytartalmának volt azonban egy új vonása, s ez élesen előtérbe került, nevezetesen az antifasiszta harc, amely pl. Debrecenben is az első pillanatokban elkergette vagy félreállította a németeket kiszolgáló fasiszta szervezetek képviselőit. De ugyanakkor egy sajátos és új történelmi színezetet nyert a nemzeti ellenállás azzal, hogy egyúttal antifeudális tartalmat adott neki a nagybirtokrendszer felszámolására irányuló százados követelés. Hogyan tudta a KP az egyes városokban és falvakban élő osztályokat s azokon belüli rétegeket ennek a kettősségnek tudatában az elvi harc álláspontjának feladása nélkül mozgósítani, ez volt a legdöntőbb politikai stratégia.

A Szegeden megalakult Központi Bizottság már november 9-én közös tanácskozást tartott több pártszervezettel, s irányt szabott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megteremtésének. Egyidejűleg kimondotta, hogy „...csak a valóban demokratikus erőket akarjuk a KP vezetése alatt végső fokon egyesíteni, nem pedig a reakciós elemeket.” (Nemes i. m. 147. old.) Ez a nyilatkozat tehát szigorúan a társadalmi osztályharc elvi síkján állott, s a KP nem mutatott megalkuvást ezen a téren egyetlen faluban sem, amikor az antifasiszta feladatok mellett kidomborította az antifeudális küzdelmek kérelmelhetetlen megvívását. Mindenütt megfigyelhetők az eddigi kiadványok alapján, hogy a M. N. Frontot a kommunisták irányították, azoknak hangja egyetlen kezdeményezésnél sem volt megfojtható, s a cselekvés bármely területét vesszük szemügyre, a zászlóvivők mindenütt a kommunisták voltak. A Függetlenségi Front tehát olyan légkörben született meg, amikor a politikai munka célját a munkás—paraszt forradalmi demokratikus diktatúra határozta meg. (Balázs B. Párt. Ért. I. évf. 156. old.) Ez sokszor súlyos összeütközésekre vezetett főként a Kisgazdapárt jobboldali tagjaival falvakon, vagy a koalíció más pártjainak egyes képviselőivel városban.

1944. november 30-án a KP közzétette „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programját” s ezt a célt mindenekelőtt a nemzeti bizottságok megteremtésében, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívásában, az Ideiglenes Kormány megválasztásában látta. E program nyomán egymás után alakultak meg vidéken a helyi alapszervezetek, s a felszabadulással együtt terjedt a népfront-gondolat. Jellemző erre a debreceni front december 16-án kiadott felhívása, amely az alapvető programmal teljes összhangban hirdeti, hogy „végleg szakítanunk kell a német szövetséggel... A Szovjetunióval keresnünk kell a barátságot... A 25 éves magyar reakció minden gyökérszálát ki kell tépnünk a magyar talajból... Gyökeres földreformot követelünk...” (Tények és adatok Hajdú-Bihar m. tört.-ből a felszabadulástól a hároméves terv végéig, 16, 19. old.) Néhány hónappal azelőtt még fasiszta propaganda színhelye volt a közgyűlési terem, most a felszabadulás pedig Debrecen népe előtt is fel-tárta a nemzeti összefogás, az osztályharc igazán demokratikus útját.

Ez az időszak volt a polgári demokratikus forradalom időszaka, amelyben már jelentkeztek a szocialista forradalom kivívásának gondolatai.

Hogyan tudta elérni a KP ezt a hallatlanul gyors erőfőtörítést? Mindenekelőtt politikájának igazi eszmeiségével, azzal, hogy a nemzet akaratát tolmácsolta, hogy vallotta a magyar népnek igazi nemzetközi érdekeit a Szovjetunió oldalán, hogy egyesíteni tudta a polgári forradalom igényeinek következetes megvalósítását a szocialista célkitűzésekkel. Elérte, hogy a politikai frontszakaszok tisztázása után és azzal párhuzamosan minden erőt mozgósított az újjáépítésre. „Földet a parasztságnak! Kenyeret a munkásságnak! Szabadságot a népnek!” — ez volt a február 11-én elhangzott kommunista programrendszer súlypontja. Ennek jegyében valósította meg a földreformot, hozta létre az üzemi bizottságokat, az igazoló bizottságokat. Erre a gondolatrendszerre épített a Kommunista Párt további munkája során, amely 1948-ban elvezetett a két munkáspárt egyesüléséhez, a proletárdiktatúra kivívásához és a szocializmus alapjainak megszilárdulásához. Ezeket az eredményeket akarta szétrombolni az 1956 őszén lezajlott ellenforradalom, amely a revizionista hazaárulásnak kívánt harci területet biztosítani.

De a felszabadulással felszínre tört erők éltek akkor is, legyőzve az ellenforradalmat és ismét bebizonyítva, hogy Magyarország függetlenségének legigazabb barátja a szocialista Szovjetunió.

Mindezeket a kérdéseket helyileg feltáró tanulmányok hosszú sora húzza alá, s a jövőben éppen ezekre a helyi tanulmányokra van nagy szükség. Szükség van tehát arra, hogy figyelemmel legyünk az *írott források* és kiadott történeti tanulmányok tömegére, ezen kívül pedig elsősorban a helyi *levéltári adatokra*, amelyek a közgyűlési jegyzőkönyvekben, a nemzeti bizottságok iratai között, az üzemek termelési adataiban bújnak meg. De nem nélkülözhetők az *élő források*, a visszaemlékezések, a *sajtóanyag*, a *statisztikai jelentések* és a *múzeumokban őrzött tárgyi emlékek* forrásai sem. A helytörténészek előtt feltáratlan források tömegei sorakoznak!

Dr. Komoróczy György

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Alekszandr Gerskovics műfordító (Moszkva); Szabó Lajos, a TIT Szolnok megyei szervezetének szaktilkára (Szolnok); Dr. Komoróczy György, a Debreceni Állami Levéltár vezetője (Debrecen); Mihályfy István tudományos kutató (Kisújszállás); Vida Vid, az ÉM. Mélyép. Terv. Vállalat tervező mérnöke (Budapest); Dr. Vargha László műegyetemi docens (Budapest);

Pogány Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója (Budapest); Kaposvári Gyula, a Damjanich Múzeum vezetője (Szolnok); Dr. Borók Imre gimnáziumi tanár (Kisújszállás); Dohanicz János gépészmérnök (Szolnok); Dr. Perényi György igazgató-főorvos (Szolnok); Császtrvai István gimnáziumi tanár (Kisújszállás). — A 41—43. oldalon levő rajzokat Palicz József készítette.

Az öntözéses gazdálkodás jelentősége Szolnok megyében

Népgazdaságunk a mezőgazdaságtól is fokozottabb termelékenységet követel meg, vagyis a hozamok növelésével egyidejűleg az önköltségek állandó csökkentését is megkívánja. Szolnok megye mezőgazdasága e tekintetben — a teljes szocializálás következtében — jelentős előnyben van, mert élni tud a nagyüzemi gazdálkodás adta lehetőségekkel. Az okszerű nagyüzemi gazdálkodás lehetővé teszi az eddigi kisparcellás gazdálkodási forma mellett be nem vezethető, jól bevált agro- és zootechnikai módszerek célszerű alkalmazását. Ez a magyarázata, hogy *több évre visszamenően az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek terméseredményei jelentősen felülmúlták az egyéniéket, s ugyanakkor a ráfordítási költségek is sokkal kisebbek voltak.*

A terméseredmények növelésének kérdését vizsgálva megállapítható, hogy nagyüzemeink általában nem használják ki a táblás gazdálkodás adta előnyöket, illetve a korszerű növénytermesztési módszerek lehetőségeit. E téren — véleményem szerint — legnagyobb elmaradottság a helyes talajművelési és trágyázási rendszerek kialakításában, az okszerű növényi sorrendek megállapításában mutatkozik. A megye sajátos talajadottsága — a nagykiterjedésű szikes és a rossz vízgazdálkodású rétiagyag talajok — valamint a rendkívül szeszélyes csapadékeloszlás feltétlenül megkövetelik, hogy az eredményesebb gazdálkodás érdekében az öntözés adta lehetőségeket is kihasználjuk, illetve az öntözést e talajtípusokon egyik leghatásosabb termelési technikai tényezőnek tekintsük. Az eddig ismert agrotechnikai módszerek közül a *leggyorsabb és leghatásosabb eredményt — rossz vízgazdálkodású talajainkon — az öntözéstől várhatjuk.*

Szolnok megye öntözési adottsága rendkívül kedvező, mert területét több nagy vízszállító csatorna szeli át, s ezeknek összes vízhozama $52 \text{ m}^3/\text{sec}$. Ez a vízmennyiség + a helyi vízforrások kihasználása a 30 000 k. h. körül mozgó rizsetésterület mellett kereken 100 000 k. h. szántóföldi növény, összesen tehát 130 000 k. h. terület öntözését teszi lehetővé. Ezzel szemben mintegy 70 000 k. h. ténylegesen öntözhető (alkalmatlan területek levonásán kívül) területtel rendelkezünk. Ebből 1959-ben 31 500 k. h.-on termesztettünk rizst, és mintegy 9 000 k. h.-on folytattunk szántóföldi öntözést, összesen tehát 40 500 k. h. berendezett területet (58%-ot) hasznosítottunk rendeltetésének megfelelően. Ezek a számok világosan tükrözik, hogy *az elmúlt évben sem használtuk ki az öntözés adta lehetőségeket.*

Megyénk öntözéses gazdálkodását még mindig a rizstermesztés jellemzi. Termelőink rendkívül nehezen értik meg a szántóföldi növények öntözésének jelentőségét. E káros magatartás több okkal magyarázható:

1. Nagyüzemeink általában nem rendelkeznek a szántóföldi öntözés helyes gyakorlati kivitelezését ismerő dolgozókkal, s mivel ezeknek a növényeknek öntözése a rizsnél jóval nagyobb szakmai ismeretet követel, félnek az egyszerűbb, olcsóbb végrehajtási módoktól.

2. Nagyüzemeink vezetőinek és dolgozóinak a szántóföldi növények öntözését illetően általában az a téves felfogása, hogy ezeket sikeresen csakis a fejlettebb öntözési eljárásokkal (pl. esőtető berendezésekkel) lehet öntözni.

3. Igen gyakori a műszaki fogyatékoságokra való hivatkozás. Bár öntözőtelepeink egy részénél e tény valójában fennáll — a csak rizstermesztés céljait szolgáló építkezések idejéből —, nagyobb részénél azonban, kisebb átalakítások eszközölésével, kellő hozzáállás és akarat esetében, a szántóföldi növények öntözése is megoldható.

4. Nagyüzemeink egy része ezideig nem fordított kellő gondot a belterjesebb gazdálkodásra, beérte a táblásgazdálkodással együttjáró (pl. talajművelés, gépi növényápolás stb.) tényezők terméscsökkentő hatásával.

5. A szántóföldi öntözés terén sem országos, sem megyei propagandánk nem bizonyult elégségesnek. E kérdéssel lényegesen többet kellene foglalkoznunk.

6. Az öntözés munkaigényes voltát és ráfordítási költségeit termelőink nagyobb része még mindig a kisparcellás gazdálkodás szemüvegén át nézi, s ennek következtében igen téves és helytelen következtetéseket vonnak le. Nem tudják elképzelni az öntözés nagyüzemi kivitelezési lehetőségeit, s főként annak kedvező jövedelmezőségét.

Mivel az élet egyre jobban sürgeti a mezőgazdasági hozamok állandó és fokozatos növelését az önköltségek egyidejű csökkentése mellett, nagyüzemeinknek minél előbb ki kell használniuk mindazon termelési módszereket, eljárásokat, melyeknek alkalmazása ezen cél érdekeit szolgálja. Így többek között *a jövőben a szántóföldi növények öntözésére is nagyobb súlyt kell fektetni.*

A szántóföldi növények közül *elsősorban a szalastakarmányt szolgáltató növények öntözése a legfontosabb* egyrészt, mert ezeknek alacsony természetlaga nem teszi lehetővé az előírányzott állatállomány növelését és annak megfelelő termelését, másrészt a kellő talajerővisszapótlást is e növények segítik elő legjobban. Az eddigi kísérleti és üzemi eredmények szerint e célra *a vöröshere vagy ennek fűvel való keveréke felel meg legjobban.* A vöröshere, mint egyik legvízigényesebb növényünk, a helytelenül végrehajtott öntözés iránt korántsem olyan érzékeny, mint pl. a lucerna. Éppen ezért az öntöző üzemek egyik legfontosabb növénye. Fűvel történő (olaszperje) vetését alkalmazzák, mert ez esetben nagyobb termésre képes, és a talaj szerkezetére is kedvezőbb hatást gyakorol. Ha a két növény kedvező fejlődési aránya szerint állapítjuk meg a vetőmagot, a széna beltartalomértéke sem romlik. Az ezirányú kísérletek alapján legkedvezőbb eredményt a 87,5% vöröshere + 12,5% olaszperjés keverékkel értük el. Kat. holdra vetítve a mennyiséget (16 kg/k. h. vetőmagot számolva) ez 14 kg vörösherét és 2 kg olaszperjét jelent. Az öntözött másodéves fűveshere gazdaságunkban (20 k. h.-as táblákon) több éves átlagban 74,5 q/k.h. szénatermással fizetett. A kisújszállási Búzakalász Tsz.-ben a másodéves öntözött vöröshere — rizs után vetve — közel 50 q/kh szénatermést adott. Hasonló eredményekkel dicsekedhet az öcsödi Szabadság Tsz. is. Ahol a vöröshere öntözését szakszerűen végezték el, kiugró eredményeket értek el a legegyszerűbb öntözési módokkal is. *Öntözéssel tehát az évelő takarmánynövények termése megkétszerezhető.*

A gyakorlat, sajnos, az öntözött vörösherének nem tulajdonít kellő jelentőséget sem takarmányozási, sem talajerővisszapótlási szempontból. Ez abból

adódik, hogy a helytelenül végrehajtott öntözések következtében a várt többlettermés — a nagyarányú kiritkulások miatt — elmaradt, s a 20—30 q/kh szervesanyagot visszahagyó vöröshere után a várt talajerővisszapótlás hatása sem jelentkezett.

Állattenyésztési szempontból *igen fontos továbbá a kukorica és a silókukorica termésének növelése is*. Az okszerű agrotechnikán kívül mindkét növény termése öntözéssel nagymértékben fokozható. Termelőink egy része szerint a kapásnövények öntözése csak esőztető berendezésekkel oldható meg, mivel ezek a növények a vörösherenél sokkal érzékenyebbek a talaj levegőtleniségére. Mind a kutatás, mind a gyakorlat beigazolta, hogy a kapásnövények öntözése a legegyszerűbb, legolcsóbb barázdás módszerrel is megoldható, ha a víz vezetését elősegítő barázdákat, ideiglenes csatornákat jól és idejében képezzük ki. Erre igen jó például szolgálnak a kisújszállási Búzakalász és a túrkevei Vörös Csillag Tsz-ekben silókukoricával és kukoricával végzett öntözési kísérletek eredményei.

Mindkét tsz.-ben öntözésre be nem rendezett, de arra alkalmas területen történt a kísérlet beállítása. Túrkeven egy 7 holdas, három irányú esésű, + 40 szintkülönbségű, míg Kisújszálláson egy 25 holdas egyenletes felszínű táblát rendeztünk be — műszaki felvétel nélkül — barázdás öntözésre. A túrkevei tábla talaja sekély termőrétegű, igen kötött, szíkes, míg a kisújszállási tábláé savanyú rétiagyag volt. Vetés előtt mindkét helyen megállapítottuk a sorok irányát, valamint az ideiglenes csatornák helyét. Túrkeven az Mv 39-es hibrid kukoricát 70 cm-es sortávolságra, míg Kisújszálláson az Mv 5-ös hibrid kukoricát — silónak — négyzetes fészkesen, 70 × 70 cm-re 3—4 szemmel vetették el. A kukoricát 35—40 cm-re egyelték ki, ami 24 000 tő/k.h.-nak felelt meg, míg a silókukoricát 3 töre ritkították ki, ami holdanként 31 000-es növényállományt jelentett. A barázdákat a címerhányás előtt minden második sorban húzták ki, ezt követően pedig az ideiglenes csatornák kiképzésére került sor. Kisújszálláson főcsatornánként a tábla mellett húzódó belvízcsatornát használtuk fel töltéseinek sáncolókével való megfejezésével. Az öntözés kedvező hatása — az olcsó megoldások ellenére — az 1959. évi rendkívül kedvező csapadékmegoszlás ellenére, az alábbiak szerint nyilvánult meg. Természetesen mind a két helyen a talaj tápanyagpótlásáról (200 q/k.h. istállótrágya + 100 kg/k.h. szuperfoszfát és 100 kg/k.h. pétisó) gondoskodtak.

A kisújszállási Búzakalász Tsz-ben beállított silókukoricakísérlet eredményei:

K e z e l é s	Terméseredmény		Cső Viszonyszám %	
	összes q/k. h.	cső q/k. h.		
Mintaparcella (öntözött, műtrágyázott) . . .	370	122	33	156,8
Kontrollparcella (száraz, műtrágyázott) . . .	270	78	29	114,4
Üzemi tábla (öntözött, műtrágyázatlan) . . .	340	112	33	144,1
Üzemi kontroll (száraz, műtrágyázatlan) . .	236	67	28	100,0

A kistestű, — az öntözést kevésbé megháláló — Mv 5-össel elért termés igen kedvező, mert az azonos száraz kezelés zöldtömegét 44,1%-kal haladta meg. Az öntözés és műtrágyázás együttesen 56,8%-os, míg a műtrágyázás önmagában 14,4%-os többletet eredményezett.

A türkevei Vörös Csillag Tsz-ben az öntözött kukorica termése:

Kezelés	Csöves termés q/k. h.	Viszonyszám %
Kétszer öntözött	40,7	196,8
Öntözetlen	20,7	100,0

Az igen kötött szikes talajon a közel 100%-os terméstöbblet igen kiemelkedő eredmény, s ez évben a tsz. a barázdás öntözést már nagyobb területen kívánja bevezetni.

A kísérlet Gazdaságban az Mv 39-essel 54 q/k.h. csövestermést értünk el.

A közölt eredmények arról tanúskodnak, hogy az idejében és szakszerűen végrehajtott öntözéssel — még kedvező időjárás esetében is — a *silókukorica*, illetve a *kukorica termése* 50—90%-kal fokozható.

Az öntözéstől kiemelkedő eredményt — az optimális agrotechnikai műveletek biztosításán kívül — csak az esetben várhatunk, ha a megfelelő tőszámon kívül az öntözést jól megháláló fajtákat részesítjük előnyben. Erre vonatkozóan igen megbízhatóak a már több éves kukoricaajtá-összehasonlító kunhegyesi kísérletünk eredményei:

Fajták megnevezése	Csöves termés q/k. h.	Mv 5-höz viszo- nyított %	Szemes termés q/k. h.	Mg 5-höz viszo- nyított %
Pioneer 344	80,2	119,7	66,6	113,8
Mv 1	74,0	110,4	63,6	108,7
Mv 50	73,3	109,4	63,0	107,7
Mv 39	72,3	108,2	61,6	105,3
Mv 48	71,2	106,3	59,8	102,2
Mv 49	68,8	102,7	58,5	100,0
Mv 5	67,0	100,0	58,5	100,0
O 5	61,5	91,8	52,4	89,6
F Kompolti	56,9	84,9	50,4	86,2

A közölt adatok szerint hazai hibridkukorica-fajtáink közül az Mv 1, Mv 50 és Mv 39 hálálják meg legjobban az öntözést, tehát lehetőleg ezeknek a fajtáknak termesztésére törekedjünk.

A kukorica termését a tőszám, illetve a tenyészterület igen jelentős mértékben befolyásolja. Idevágó kísérleteink szerint jó táperőben levő talajon öntözés esetében a legkedvezőbb holdankénti tőszám 20—25 000, ez 2 400—2 800 cm² tenyészterület esetében biztosítható. A 2 400 cm²-es kezelésnek termése 10,5%-kal volt nagyobb, mint a 2 800 cm²-es kezeléseké. A tenyészterület további szűkítése már nem járt kellő eredménnyel, mert az átlagsúlyok csökkenése kedvezőtlenebb morzsolási arányt okozott, s emiatt lényeges szemterméskülönbség nem volt kimutatható.

Jövedelmezőségi és népgazdasági szempontból az öntöző üzemek egyik legjövendelműzőbb növénye a cukorrépa. Bár a répa a túlóntözésre a kukoricánál érzé-

kenyebb, barázdás öntözése megoldható. Barázdás öntözés esetében a talaj oldalirányú vízvezetésének figyelembevételével történjék a vetés. Szikeseken és rétiagyag talajokon minden negyedik 40 cm sortávolság után következzenek egy 60 cm-es sorköz a barázdák kihúzása céljára, míg vályogtalajokon minden 6 sor répa után elegendő a 60 cm sorköz biztosítása. Ilyen vetési mód esetében egy kis hozzáértéssel elkerülhető a túlóntözés veszélye, s ugyanakkor a holdankénti kívánatos 60—65 000 gyökérszám biztosítható.

A kisújszállási Kísérleti Gazdaságban 1959-ben végzett táblás kísérletünkben — szikes talajon — az öntözött cukorrépa holdanként 258 q, míg az öntözetlen 215 q gyökterméssel fizetett. Az ez évi rendkívül kedvező — a tenyészidő alatti — esős időjárás ellenére az öntözés holdanként 43 q, illetve 20% többletermést eredményezett. A holdankénti többletermés forintértéke 1935 Ft, ami — az öntözés közvetlen költségeire 280 Ft-ot levonva — 1655 Ft többletbevételt jelent. Szokásos időjárás esetében az öntözött cukorrépa nettó hozama 3500—4000 Ft/kh körül szokott mozogni, tehát a rizs jövedelmezőségét is meghaladja.

Öntözésre berendezett vagy berendezkedő nagyüzemeink termelékenységét rendkívül befolyásolja a szervesanyag visszapótlásának hiánya. Ezeknek az üzemeknek istállótrágya-termése ugyanis általában kevesebb (pl. rizstermelő állami gazdaságok) vagy csak a szárazgazdálkodású üzemekével (tsz-ek) azonos. Ez a mennyiség viszont még az öntözetlen talajok talajerővisszapótlására sem elegendő. Öntöző gazdaságaink jelenlegi alacsony állatsűrűsége (100 k.h. szántóra 10—15, háztájival együtt 19—20 számosállat jut) nem is teszi lehetővé a kívánatos szervesanyag-visszapótlást. Ezért mindaddig, míg az illető üzem állatsűrűsége, illetve istállótrágya-termelése nem fedezi az öntözés fokozottabb talajerővisszapótlási igényét, a szervesanyag legolcsóbb és leggyorsabb előállításához a zöldtrágyanövények kiterjedtebb területen való termesztéséhez kell folyamodnunk. Öntözésre való berendezés esetében a zöldtrágyanövények másodnövényként is megtermelhetők, mert a tenyészidő alatti csapadék mennyiségét öntözéssel a kívánatos mértékig kiegészíthetjük. A másodvetésű zöldtrágyanövények termelésével a főnövények vetésterülete változatlan marad, s a rendkívül csekély termesztési költségek (300—350 Ft/k.h.) az utónövények többlettermésében sokszorososan megtérülnek. A zöldtrágyatermesztés további üzemgazdasági előnye, hogy az a gazdaság területének bármely részén előállítható, s ennél fogva az istállótrágya tárolási helyétől távolabb fekvő táblákon termelhetjük, aminek révén a szállítási költségek teljesen elmaradnak.

Az eddigi ezirányú táblás kísérleteinkben is — szikes és rétiagyag talajokon — a gabonasortávolságra vetett napraforgó-zöldtrágya vált be legjobban. A napraforgó előnye az egyéb zöldtrágya-nyerésre alkalmas növényekhez képest nagy zöldtömegtermése, és hogy a talajba mélyen behatoló karógyökérzetével megjavítja a talaj alsóbb rétegeinek drénviszonyait. Tehát kedvezőbb víz- és levegőarányt alakít ki. Mivel a napraforgó zöldtömege igen csekély nitrogént tartalmaz, ezért annak leszántásakor nagyobb mennyiségű nitrogén- és foszfortartalmú műtrágyák bedolgozása szükséges. Enélkül a napraforgó-zöldtrágya terméscsökkenést eredményez. Gazdaságunkban a vetésforgóba beiktatott őszi-búza után vetett napraforgó 160—270 q/k.h. zöldtömeggel fizetett. Leszántásakor — a zöldtömeg figyelembevételével — 200—300 kg/k.h. szuperfoszfátot és 150—300 kg/kh pétisót szoktunk adagolni.

A műtrágyákkal kiegészített, napraforgó-zöldtrágya után vetett rizs három évi össztermése 15,7 q/kh-val múlta felül a zöldtrágyában nem részesített terület termését, ami csaknem egy évi rizstermésnek felelt meg. Ugyanakkor az utána

vetett kukorica csövestermése — több éves átlagban — 0,8—3,5 q/k.h.-val volt kevesebb, mint a 250 q/kh-val istállótrágyázott területé. Tehát a napraforgó-zöldtrágya műtrágyákkal kiegészítve közel azonos termésfokozó hatással bír, mint a közepes mennyiségű istállótrágya.

A fentiekből kiindulva nagyüzemeinknek már ez évben ki kell használniuk a másodvetésű napraforgó termesztési lehetőségeket. Öntözésre berendezett területüknek egy része őszi kalászosokkal van bevetve. Ezeknek a betakarítása után — a belső berendezések elkészültével — lehetőség nyílik a napraforgó-zöldtrágya termesztésére. Ezenkívül termesztése igen jól megoldható a rizs utáni ugar évében — amennyiben az tereprendezésre kerül, ez esetben annak befejezése után — is. Ezzel a termesztési eljárással a rizses vetésforgó szervezestrágyázása istállótrágya nélkül is megoldható.

Megyénk rét-legelőinek helyes ápolása és öntözése ugyancsak nagy lehetőséget nyújt állattenyésztésünk számára. Legelőink általános jellemzője, hogy június közepétől már nem képesek a szárazság miatt a legelő állatokat eltartani s emiatt azoknak termelése erősen visszaesik. Az eddigi tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy az öntözött legelők fűhozama meghaladja a 30—40 q/kh-t. Ugyanakkor a legrosszabb talajt képviselő szikes legelőink öntözés nélkül 12—16 k.h.-nál nagyobb termést nem adnak.

A legelők öntözése a legegyszerűbb árasztási módszerrel is megoldható, ha a területet előzetesen ideiglenes csatornás rendszerrel beépítettük. A kisújszállási Búzakalász Tsz. már 1955. óta hasonlóan öntözi legelőjét, s így szarvasmarha-állományának egész nyári legeltetése biztosított volt. *Nagy Zoltán* adatai szerint egy kh öntözött és műtrágyázott mesterséges legelőterület 2,5 számosállat egész nyári takarmányzükségletét fedezte, s ugyanakkor a legelőn tartott tehének literenkénti tejönköltsége az 1 Ft-ot nem érte el.

Ha megyénk igen kedvező öntözési adottságait ésszerűen kihasználjuk, szántóterületének közel 20%-án az eddigi terméseredmények igen rövid időn belül megkészezhethetők, ami azt jelenti, hogy tsz-eink munkaegység-értéke igen jelentős mértékben növelhető. Ennek érdekében természetesen fel kell hagynunk a már tradicionálissá vált egyoldalú rizstermesztéssel: vetésforgóba való iktatásával vetésterülete az összes öntözésre berendezett területnek 40—50%-ánál több ne legyen. A fentmaradó területen elsősorban az állattenyésztés hozamát és a talajerőviszapatótlást elősegítő vörösherét vagy füvesherét helyezzük előtérbe, ezt követően pedig a kukorica és silókukorica termesztésére törekedjünk. Ugyanis ezeknek a növényeknek kedvező százalékos arányú vetése és nagy termése teszi lehetővé az állattenyésztés hozamának nagyarányú növelését, s ezen keresztül az öntözőüzem jövedelmező gazdálkodását.

Ha öntözőüzemeink az öntözés adta lehetőségekkel az elmondottak alapján élni fognak, az öntözött terület minden 2,5—3,0 kh-ján egy-egy számosállat (elsősorban szarvasmarha) eltartása és annak kedvező termelése biztosítható. E révén nemcsak az öntözőüzem kedvező jövedelmezősége alakítható ki, hanem a fokozott tápanyagviszapatótlás is megoldható, s fokozatosan leküzdhető lesz az e tájra annyira jellemző termelési bizonytalanság.

Mihályfalvy István

Szolnok város gázellátásáról

Városaink, településeink mindinkább fokozódó energiaigénye sürgetően veti fel energiaforrásokban amúgy is szegény hazánkban a helyes, célszerűen megszervezett országos energiaelosztás kérdését.

Energiagazdálkodásunkban fontos tényezőként szerepel a lakosság háztartási hőigényének biztosítása. Jelenleg Magyarországon — néhány nagy városunktól eltekintve, ahol gázszolgáltatás van — a lakosság háztartási kalóriaigényét szilárd tüzelőanyag (szén, fa) felhasználásával elégíti ki. Külföldön a szenet már régóta elsősorban nem fűtési célra, hanem vegyipari alapanyagként használják fel. Ennek az elvnek kell nálunk is érvényre jutnia úgy, hogy az országos szén-gazdálkodás és városaink gázellátása szorosan összefüggő tényezői legyenek helyes energiagazdálkodásunknak.

Szolnok, mint alföldi településű város, az ország szénlelő helyeitől távol esik. A város lakossága részére szükséges hőenergia előállításához csak magas szállítási költséggel lehet megfelelő mennyiségű szenet, illetve szilárd tüzelőanyagot biztosítani.

Szolnok gázellátásának gondolatát a város környéki kutatások során feltárt földgázkutak gázkinésének felhasználása indította el.

A város gázellátására vonatkozóan, a rendelkezésre álló adatok alapján, még 1958-ban tanulmány készült. Kiindulási alapként a Szolnoktól mintegy 18—20 km-re fekvő Törtel környéki, valamint a 7—8 km-re fekvő Hajtó-tanyai gázkutak szolgáltak. A továbbbolygó kutatási munkák más területen is eredményre vezettek. A Szandai réten újonnan feltárt gázlelőhelyek a város közvetlen közelében vannak, és a város gázszükségletét messze meghaladó gázmennyiséget biztosítanak.

A Törtel és Hajtó-tanya térségében feltárt földgázkutak felhasználását a nagy távolságon kívül a gáz kevertsége is akadályozza: a törteli kutak magas széndioxid (CO_2) és alacsony metan (CH_4) tartalma miatt külön mosóberendezés építése szükséges. Tekintettel arra, hogy a CH_4 és CO_2 felhasználásának gazdaságosságát együtt kell vizsgálni, a CH_4 -nek a városba való bevezetése is csak akkor lehet gazdaságos, ha a CO_2 tisztítása és hasznosítása is megoldást nyert.

A Hajtó-tanyai 21-es számú kút kb. napi 4000 m³ gázt tud biztosítani, mely magas CH_4 tartalma miatt tisztítás nélkül is jól felhasználható. Ennek a kútnak gázkinése azonban jelenleg ismeretlen nagyságú, így további kutató és feltáró munkák elvégzéséig tartós hasznosításával számolni nem lehet.

Ilyen előzmények és adatok alapján a város gázellátása céljából jelenleg csak a szandai földgázkutakat lehet figyelembe venni.

A most következő ötéves terv folyamán Debrecen és Szolnok között meg-

valószínűleg a tiszántúli gázlelőhelyeket összekötő gázgyűjtővezeték. Ez képezi majd az országos gáztávvezeték első szakaszát. Ennek megvalósulásával Szolnok is erről a távvezetékről nyerné a szükséges gázmennyiséget. A városkörnyéki kutak természetesen ugyancsak erre a gyűjtővezetékre kapcsolódnának.

Szolnok város vezetékes gázellátása szempontjából elsősorban a II., III., IV., V., VI., kerület mint legsűrűbben lakott terület, jöhet számításba. Ez kb. 5000 lakás gázellátását jelentené. A külső kerületek gázellátása csak a belső területek gázvezeték-hálózatának elkészülte után — amennyiben a gazdaságosság is indokolja — későbbi időpontban valósulhat meg. Az 5000 lakás háztartási hőigényének fedezésére — 8500 kcal/Nm³ fűtőértékű földgázt véve alapul — évi átlagban kb. 1,800 000 m³ földgáz szükséges.

A gázkutakból (vagy gázvezetékéből) nyert földgáz a gázfogadó állomásig nagy nyomású (5—12 atm.) vezetéken jut el. A gázfogadó állomás helye a várostól dél-nyugatra, a tószegi út jobboldalán levő Görbe-ér melletti területen, a város ipari övezetében lesz. Ezt az elhelyezést, a városfejlesztési szempontokon kívül, a Törtel irányában levő gázkutak bekötő vezetékének csatlakozási lehetősége is indokolja.

A gázfogadó állomáson a nagy nyomáson érkező földgáz nyomását első fokozatban 5,5 atm. túlnyomásra csökkentjük. Az állandó nyomás biztosítása után az átvett gázmennyiséget nagynyomású mérőberendezés méri. A megmért gázt túlnyomás ellen biztosító berendezéseken keresztül, megfelelő szagosítóberendezéssel szagosítva, gömb alakú, 20 000 Nm³ gáz tárolására alkalmas nagynyomású gáztartóban tároljuk. A gáztartóból a város részére kiadott gáznyomást nyomáscsökkentő berendezésekkel 5000 mm v.o. nyomásúra csökkentjük. Biztonsági berendezések alkalmazásával gondoskodunk arról, hogy ezt a nyomást túl ne lépje. A gázfogadó állomás erre a célra épített épületekben kerül elhelyezésre.

A végleges fogadó állomás megépítéséig a gázellátási program megvalósításának gyorsítása érdekében a Tisza-híd baloldalán, a 4. sz. műút mellett ideiglenes gázfogadó állomás létesül. Ennek segítségével az V. kerület kb. 500 lakását valószínűleg már egy év múlva bekapcsolhatjuk a gázszolgáltatásba.

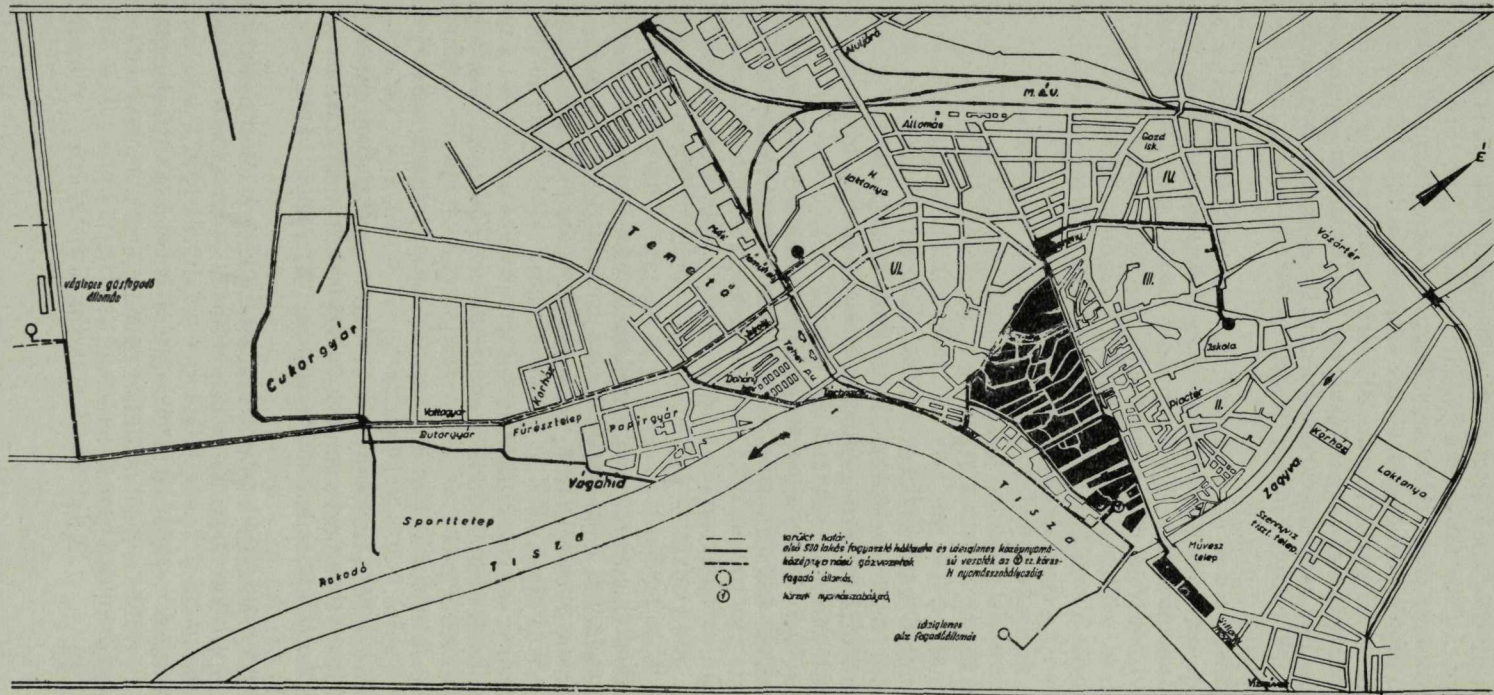
A végleges gázfogadó állomás elkészültekor az ideiglenes gázfogadó állomás berendezéseit és készülékeit a végleges gázfogadó állomáson építjük be vagy mint tartalék-berendezést tartjuk meg.

A város gázellátását ún. vegyesnyomású rendszerrel oldjuk meg. Vegyesnyomású rendszer esetén a hálózat közép- és kisnyomású rendszerből áll. A középnyomású vezetékrendszer (500—5000 mm v.o.ny.) a gázfogadó állomástól kiindulva a körzeti nyomásszabályzókat (jelen esetben 4 db.) táplálja. Ez a vezetékrendszer szilárdsági és tömörségi okokból acélsőből készül.

A körzeti nyomásszabályzók a kisnyomású gázvezetékrendszer egyenletes, állandó nyomáson történő gázellátását biztosítják. Földgáz-szolgáltatás esetén a fogyasztókészülékeknél megkívánt üzemnyomás biztonsági okokból 240—250 mm v.o.ny. A kisnyomású hálózat azbesztcement (eternit) csőből készül. Az azbesztcementcső felhasználása egyrészt tetemes vasanyag-megtakarítást eredményez, másrészt beszerzési ára kb. 1/3-a az acélsőnek.

A megépített utcai hálózathoz a csatlakozó (házi) vezetékek készítése, valamint a szükséges fogyasztókészülékek beszerzése állami kezelésben lévő épületeknél az Ingatlankezelő Vállalat feladata. A magánkézben levő lakóházak csatlakozó és belső fogyasztó vezetékeit szakszerű, jóváhagyott tervek alapján, a tulajdonos készítteti el.

A szilárd tüzelőanyag és a földgáztüzelés gazdaságosságának összehasonlítása is a gázszolgáltatás megvalósítását indokolja.

Szolnok város gázellátási tervének első részlete

Mint már az előzőkben említettük, a tervezett 5000 lakás háztartási gázellátásához, 8500 kcal/Nm³ fűtőértékű földgázt véve alapul, évi átlagban kb. 1,800 000 m³ földgáz szükséges. Tekintettel arra, hogy a gázzal ellátandó lakások kb. 30%-ában lehet szó fürdőszobai gázkészülékek alkalmazásáról, a fürdőszobai készülékek fogyasztása az összes gázfogyasztás 20%-ára becsülhető. Így a becsült 1,800 000 m³ évi összes háztartási gázfogyasztásból kb. 360 000 m³ évi gázmennyiség irányozható elő fürdőszobai gázkészülékek ellátására. Ily módon az 5000 lakás gázfogyasztása kb. 1,400 000 m³ évi konyhai (főzési) és 360 000 m³ évi fürdőszobai (fürdősi) arányban osztható.

A háztartási (szén és egyéb szilárd tüzelőanyagú) tűzhelyek, a gyakorlatban előforduló 50%-os főzőlap-kihasználást véve figyelembe, nyáron 6%, télen 20% hatásfokkal üzemeltethetők, így évi átlagos hatásfokuk 13%. Ezzel szemben a háztartási gáztűzhelyeké 65%, mivel a főzőlap kihasználás 100%-os. A fentiek alapján a gáz- és széntüzelés közötti hatásfok viszonya $65/13 = 5$. Ennek megfelelően évenként (ha a szén és fa átlagos fűtőértékét 3000 cal-val becsüljük) 20 400 t. szilárd tüzelőanyag (szén és fa) pótolható:

$$\frac{1\,440\,000 \times 8\,500 \times 5}{3\,000} = 20\,400 \text{ tonna}$$

A fürdőszobai gázkészülékek alkalmazásával további szilárd tüzelőanyag takarítható meg. A gáztüzelésű fürdőszobafűtés és vízmelegítés átlagos hatásfoka 80%, a szilárdtüzelésű vízmelegítés és fűtés maximális hatásfoka 40%. Ennek megfelelően a hatásfokok viszonya $80/40 = 2$.

Így a szén- vagy fatüzelés helyett gázzal történő fűtés vagy vízmelegítés esetén 2040 t. évi szilárd tüzelőanyag pótolható, illetve takarítható meg:

$$\frac{360\,000 \times 8500 \times 2}{3000} = 2\,040 \text{ tonna.}$$

Összegezve a háztartási főzés, fürdőszobai vízmelegítés és fűtés terén háztüzeléssel megtakarítható szilárd tüzelőanyagmennyiséget, *22 440 tonna az évi összes szilárd tüzelőanyag megtakarítás*. E szénmennyiség 300 Ft/t egységáron számolva: $22\,440 \times 300 = 6\,732\,000$ Ft.

Az intézményi és kisipari gázellátás megvalósítása esetén ezen a téren elérhető szilárd tüzelőanyag-megtakarítás a háztartási mennyiség 20%-a, tehát pénzben kifejezve 1 346 400 Ft.

Összegezve a háztartási és intézményi, illetve kisipari szénmegtakarítást és ezt Ft-ban kifejezve: 8 078 400 Ft.

A fenti mennyiségű tüzelőanyag szállítása (vasúttól a házig) a város lakosságának — q/4 Ft-os fuvarát számítva — 896 000 Ft megtakarítást jelent. Megjegyezzük még, hogy a felszabaduló fuvarkapacitás a népgazdaság más területén is hasznosítható.

A város 5000 lakásának gázellátásához szükséges létesítmények az előzetes számítások alapján kb. 50 millió Ft-ba kerülnek, így az egész beruházás már 6—7 év alatt amortizálódik.

Ezen hatalmas beruházás megvalósítása lényegesen tehermentesíti szénbányászatunkat, továbbá a vasúti szállítást és hozzájárul a lakosság életszínvonalának emeléséhez, élete kultúráltabbá tételéhez.

Vida Vid

Késő barokk parasztház Karcagon

Népi műemlékvizsgálat

(Második közlemény)

A lakóház elrendezése — amint már az előzőekben is vázoltuk — a helyi szokásnak is megfelelően, az egymás utáni, egyvégtébe épült két lakásrész, szoba + pitar (konyha) — pitar (konyha) + szoba elrendezést mutatja. Mindkét lakásrésznél korábban a konyha két-két részre oszlott. Az első rész volt a pitar, ebből nyíltak közvetlenül az egyes lakóhelyiségek, a szobák, a hátsó rész volt a konyha a kettő közötti kiváltó gerendán nyugvó elválasztó falazással. A konyha korábban mind a két lakásrésznél nyitott tűzhelyes, szabadkéményes (pendelykéményes) elrendezésben épült. A két konyha felett eredetileg ugyanis egyetlen nagy, öblös, fából összerótt, nádazott és kívül-belül tapasztott szabadkémény állt. A két konyha légtere, füstelvezetése tehát egyetlen széles szabadkéménybe torkollott, amelybe a két konyhát elválasztó fal a födémgerendák fekvésétől számítva még kb. 1—2 méterre nyúlt fel. A szabadkémény alatt mind a két konyhában magasra rakott, szabadon álló négyszögletes, asztal formájú — közép-patkás — tűzhely állt, s csupán a két szoba felőli falnál húzódott végig egy-egy alacsony tüzelőpatka. A tüzelőpatkáról nyílt mind a két szoba kemencéje. Ezen keresztül fűtötték a szobákban álló, nagyméretű, kerek, ülőpatkás búboskemencéket. A szobabeli búboskemencék vályogalapon, karóvázra rakott sárból épültek. Az egykori s hihetőleg még a lakóház építésével egyidejű, nagy, öblös, szabadkéményt a XIX. század 60—70-es éveiben bontották el a kisebb lakásrész kemencéjével együtt. A régi, favázás és nádazott, tapasztott szabadkémény helyett már téglából rakott csehsüveg bolthajtásra széles, újabb szabadkémény épült. Egyidejűleg a kisebb lakásrész szobájában újabb, részben már téglaalapozású, sárba rakott cserépdarabokból készült, széles ülőpatkás búboskemencét raktak, amely a XX. század elejéig, kb. 1920-ig állt fenn. A nagyobbik lakásrész eredeti kemencéje későbbi időpontban, feltehetőleg közvetlenül a század fordulója előtt vált használhatatlanná, ekkor építették át, ugyancsak téglaalapozásra, sárba rakott cseréppel megépítve a falazatát, de már ülőpatka nélkül.¹⁵

A kemence építésével egyidejűleg a csehsüveg boltozatra épült és téglából falazott újabb szabadkéményt is elbontották, s helyette mind a két konyhában, most már egymástól függetlenül, egy-egy széles, mászható, zárttüzelős, kaminos, kulinás tűzhelyet, kéményt falaztak vegyesen téglából és vályogból. A kisebb lakásrész kaminos, kulinás kéménye ebben a formájában maradt fenn a lakóház pusztulásáig, 1944 őszéig, míg a nagyobbik lakásrész hasonló kaminos, kulinás kéményét a lakóház gazdasági épületté alakulásakor bontották el.

A lakóház az újabb lakóépület megépítésekor ugyanis lassanként — mintegy a nemzedéki rétegződés építészeti vetületében — az egykori kizárólagos lakás-szerepét fokozatosan elvesztette. Korábban, még a század fordulóján, az 1900-as évek első éveiben, a nagyobb lakásrész részben magtár, részben — közbevetőleg, átmenetileg — istálló és kamra volt, majd véglegesen is magtárrá és kamrává alakult át. Csupán a kisebb lakásrész maradt meg — átmenetileg — még közel egy évtizednyi időre, kb. az 1910-es évekig bezárólag lakásnak, sütőháznak.

Sántha-féle lakóház, ÉK-ről

Ezzel a mélyreható, rendeltetésbeli változással, amikor az egykori lakóház, eleinte csupán annak a nagyobb része, majd teljes egészében is magtárrá és kamrává változik, a gazdasági életben is feltűnő változás jelentkezik. Nyilván a nagyobb jelentőségre szert tett szemtermelés következtében vált szükségessé a gabonatermés elraktározására alkalmas s megfelelő méretű, megfelelő biztonságot is nyújtó magtár létesítése, amit úgy értek el, hogy az újabb lakóház felépítésével egyre inkább felhagyott, majd végleg elhagyott régi lakóházat alakították át gazdasági épületté, magtárrá. Ekkor, ennek következtében a már nyilván elévült mestergerendás pórfödémet is kicserélték. A földémet tehát újabb gerendázattal pótolták, csupán a kisebb lakásrész szobájában maradt meg eredeti állapotában az egykori

gerendázat, de itt is már csupán mestergerenda nélkül. Az eredeti (3 db) födémgerenda mérete 10/12-es, tengelytávolságuk átlag 0,70 m volt. A lakóház többi részében, a nagyobbik lakásrészben teljes egészében, valamint a kisebb lakásrész konyhájában az 1910-es években, tehát még közvetlenül az első világháború előtt új födém épült. A nagyobbik lakásrészben egyidejűleg a szoba és a konyha közötti közfalat kaminos, kulinás kéményével és a kemencével együtt elbontották. Az új födém (9 db) 12/12-es átalgerendából készült, amelyek egy 22/22-es méretű mester-

Sántha-féle lakóház, DK-ről

gerendán nyugodtak. A mestergerendát 32/33-as vastagságú tölgyfagerenda, tölgyfaoszlop támasztotta alá, nyilván a magtár céljaira használt padlás megfelelő biztosítása céljából is.¹⁶ Ugyanekkor az egyik, közvetlenül a bejárati ajtónál fekvő födémgerendák között, az eredetileg kívülről, a tornából nyíló padlásnyílás helyett újabb padlásnyílást is alakítottak. Egyidejűleg a födémgerendák, az átalgerendák karózását, alsó és felső nádazását, mintegy a régi építőhagyománynak is a folytatásaként, továbbéléseként vastagon betapasztották, s lesimitották. Ezzel egyidőben tehát az 1910-es évek körül, a régi fedélszéket is részben lebontották, illetőleg átalakították. A korábbi, a régi fedélszék egyeneságasos, illetőleg egy részében ollóágasos, szelemengerendás volt. A keresztfalakra fektetett, talpfákba eresztett s

feltehetőleg kellőképpen merevített egyenes- és ollóságok hordták a nagyméretű, az épület teljes hosszában végignyúló, 15 m hosszú szelemengerendát; ez utóbbi tartotta a szarufákat. Részben a régi, az 1910-es években elbontott fedélszék felhasználásával építették újjá a tetőzetet, de már más szerkezeti megoldásban, egyszerű, általánosan elterjedt torokgerendás, szarufás szerkezettel. Az új fedélszék méreteiben alig változott, a torokgerendák 8/12-es, a szarufák 10/12-es méretűek. Az új fedélszék a korábbi s több mint 100 éves, s nyilván megfelelő javítással,

Sántha-féle lakóház. Tornác

pótlással, duggatással fenntartott nádazása helyett cserépfedést nyert. Ebben az állapotában maradt fenn a lakóház tetőzete a pusztulásig.¹⁷

A lakóház fokozatos átalakításával egyidejűleg még további változásokat is megfigyelhetünk. Az 1910-es átépítés, átalakítás alkalmával mind a két bejáratot, valamint az ablakokat is kicserélték. A nagyobbik lakásrész eredeti két ablaka helyett újabb és a magtár céljaira jobbnak vélt kisebb méretű ablakokat építettek a korábbi, az eredeti ablaknyílások helyén. A nagyobbik szoba nyugati falán ugyanekkor még egy további, harmadik és hasonló méretű ablakot helyeztek el a magtár kellő szellőztetése céljából. Mindezek az ablakok egyszerű pallótokos szerkezettel készültek, befelényülő szárnyal. Ugyancsak ekkor cserélték ki a kisebbik

lakásrész szobája keleti ablakát is, amely az előzőekhez hasonlóan szintén pallótokos, kifelé-befelé nyíló két-két szárnyal. A legrégebbi, s feltehetőleg még a múlt század 60—70-es éveiből való ennek a szobának az északi, ugyancsak pallótokos, kifelé-befelé nyíló kétszárnyú ablaka.

Egyidejűleg azonban mind a két bejárati ajtónál meghagyták a nagykunsági népi építkezésre jellemző falfülkéket — vaklikokat —, amelyeknek tartó, tároló szerepe az alföldi népi lakásoknál igen nagy jelentőségű.

Sántha-féle lakóház. Tornác

A kétszárnyú, s részben üvegezett magtárajtó, valamint a szomszédos egyszárnyú bejárati ajtó, a korábbi ablakok helyén alkalmazott újabb, de méreteikben eltérő ablakok a lakóház homlokzatán természetesen változásokat is jelentett: a falsíkok tömege az ajtó- és ablaknyílások egymáshoz tartozott — hagyományos — viszonyát arányaiban változtatta meg. A falnyílások méreteinek a megváltoztatása a falfelületek arányait azonban végső fokon, lényegében alig módosította: a nagy síkfelület egységes hatása szinte változatlanul tovább élt.

Ez a változás a tornác átalakításánál is megfigyelhető, de lényeges formai alakítást itt sem találhatunk, a tornác oszlopának az aránya nem változott meg, bár tudjuk, hogy ezt a jelentős szerkezeti és formai részletet az 1910-es átalakítás

alkalmával ugyancsak átépítették. A tornácot a közepén álló oszlop már eredetileg is két részre osztotta, tehát kéttengelyes volt, s mind a két oldalán ugyancsak hasonló féloszlopok keretezték. A tornác oszlopa eredetileg fából készült, a tornác kiváltógerendáját középen támasztotta alá. A tornácoszlopot a formai alakítás hagyományos módján, sodort szalmakötéllal csavarták körül, s sártapasztással is vastagítva formázták meg. A tornác oszlopa, mint általában a nagykun-sági tornácoszlopok eredeti állapotában, látszatra ugyan még vályogfalazást is sejtet, de a feltűnő sudarasodás és a vékony, legtöbbször deszkalapnyi alátételemez és fejezet elárulja eredeti faszerkezetét. A tornác oszlopa az 1910-es átépítés alkalmával csupán anyagában — szerkezetében — változott, de formájában továbbra is a korábbi — a hagyományos — megoldást követte. A tornácoszlop az átalakítás alkalmával ugyanis már téglából készült, közel 1,0 m magas, 0,48 × 0,48 m négyzetes lábazon emelkedik a 0,36 m átmérőjű és 1,94 m karsú oszloptörzs, amelyet mintegy a toszkán oszlopféjezet népi változataként egyszerű gyűrűstagozat és lemez fejez be.¹⁸

A tornác oszlopának ez az egyszerű megoldása, valamint a tornácnyílás két szélső oldalán álló féloszlopok hasonló — és még eredeti — megoldása azt bizonyítja, hogy a korábban a faszerkezetből adódó egyszerű, formai alakítás egy lényegében más jellegű építőanyagban is — a hagyomány szívósságával — változatlanul tovább él. A tornácok, a tornácoszlopok hasonló jellegű megoldását — gazdag változatát — Karcagon és a Nagykun-ságban is mindenütt jól megfigyelhetjük.

A nagykun-sági tornácok, tornácoszlopok ilyen jellegű alakítása bizonyos mértékig a klasszicizmus stíluskörébe is vonható, azzal a megjegyzéssel, hogy első-sorban a függőleges tartó és a vízszintes áthidaló szerkezetek: a karsú, sudaras oszlopok, az egységes, a jó arányú és jó tagoltságú tornácok a klasszicizmus formai megoldásához a klasszicista jelleg számára hosszú ideig, közel egy évszázadig tartós és biztos alapul is szolgáltak.¹⁹

Az egykori Sántha-féle lakóház több mint másfél évszázados fennállása alatt végbement — folyamatosnak is tekinthető — változása és alakulása elsősorban a belső térben folyt le, elsősorban a rendeltetésében mutatkozott. Az egykor kizárólag a lakás céljait szolgáló épület — a gazdasági élet, a gazdálkodás állattartó jellegének fokozatosan szemtermelésére változásával, s bizonyára ezzel egyidejűleg a család lakásigényének a növekedésével is — egyre inkább elveszítette eredeti rendeltetését. Az egykori lakóház azonban, — a feltűnő, s a környező házak közül kiemelkedő építészeti megoldásával, — korának megfelelő stílusában fogant gazdag alakítású homlokzatával, formás ormfalaival még továbbra is, változatlanul a XVIII. század végén már nyomatékosan jelentkező népi — paraszti — igényességet bizonyította. Ez a népi — paraszti — stílusbeli igényesség itt a Nagykun-ságban ebben a korban még alig általánosítható. Inkább csak a nagyobb, a tömegeből — bizonyos fokig társadalmilag is — kiemelkedő embercsoport, feltehetőleg egyes erőteljesebb egyéniség ízlésbeli igényét, akaratát jelentheti még ebben a korban, a XVIII. század második felében. Ez a népi — paraszti — igényesség a Nagykun-ságban a későbbi időkben azonban már általánosabbá is vált, oly erősséggel, hogy a XIX. század közepén és a század második felében már kétségkívül a kor stílusának, a klasszicizmusnak erőteljes helyi — népi — változatával találkozunk, a klasszicizmusnak helyi jellegéről is beszélhetünk. Az egykori Sántha-féle lakóház azonban a XVIII. század második felében még a szórványosan jelentkező — inkább az egyénhez kötött — stílusbeli igényességet képviseli. Ez a késő barokk — közelebbről copf-jellegű — épület ennél fogva nem — a helyi népi, a paraszti — közösség általánosnak ismert műveltségjövai közé sorozható. Mindamellet ezek a jelenségek,

éppen a népi — paraszti — egyéniség vizsgálatánál, a népi — paraszti — személyhez kötött alkotókészség, valamint a közvetlen, illetőleg a közvetett hatások vizsgálata szempontjából is tanulságosak és nem lebecsülendők. Annál is inkább, mivel ez a homlokzati megoldás — s talán típus is — ha nem is vált általánossá a Nagykunságban, s így Karcagon sem, a közvetlen környékén, a Hajdúságban a közelmúltban még jó egypár és jellegzetes épületen volt megfigyelhető.²⁰

A karcagi egykori Sántha-féle lakóház jelentősége éppen ebben rejlik, hogy a XVIII. század második felében feltűnő, s ebben a korban kezdődő népi — paraszti — építészeti igényesség milyen mértékben és milyen erősséggel lép fel, s a folyamatos változások és alakulások ellenére is milyen mértékben tartotta meg eredeti alakítását.

Az egykori nyeregtetős, két homlokfalán késő barokkos, többszörösen ívelt, copf-jellegű oromzattal díszített lakóház udvari homlokzatán a főtengelybe állított kéttengelyes tornác mintegy hangsúlyozottan jelentkezik. A lakóház nyugati homlokzatán, a tornáctól két oldalt, valamint a homlokfalakon az egyes (arányaikban, méreteikben erősen módosult) ablakok a falsíkok tengelyében állanak. Az egységes nagy falfelületeket leszegő főpárkány az egész épületen megszakítás nélkül végigfut, mintegy az épületet egységes keretbe foglalva körülövezi. A főpárkány a két homlokfalon a tapasztott és meszelt falsík eső elleni védelme céljából is erősen kiugrik, és cseréppel fedett csurgót alkot, s egyúttal az épület homlokfalát két részre osztja. A többszörösen ívelt oromzatot egy-egy mélyített szalagkeretezésű ovális szellőzőnyílás tagozza. Az egykori lakóépület az ajtó- és ablaknyílások későbbi, erőteljes módosítása ellenére is a késő barokk stílus, közelebről a copf korai változatának jelentős népi megfogalmazását nyújtotta.²¹

A még késő barokkos homlokfal a már klasszicista jellegűnek is vélhető tornáccal együtt az egyszerű, nyugodt és harmonikus nagykunsági, nagyobb igényű s építési korát is eléggé közvetlenül megmutató lakóház jó példája volt.

Az egykori Sántha-féle lakóház vizsgálata a továbbiakban még arra is figyelmeztet, s nem egy kérdésben világosan is választ ad, hogy a történeti stílusokhoz fűzhető és azoknak a fejlődési menetébe szervesen beletartozó népművészeti — népi építészeti — alkotások hogyan értelmezik és hogyan határozták meg az alkotójuk, a népi — a paraszti — építető és építő művészetfogalmát. A népi építészeti történeti stílusokhoz kapcsolódó egyes alkotásai kétségkívül nemcsak az alkotójuk által megismert és követendőnek vélt, helyesnek tartott művészi — építészeti — értékelését nyújtják. Az alkotók a saját s nyilván az eléggé zárt felfogásuknak is megfelelően egyúttal az általánosnak is mondható népi megfogalmazásról is vallanak. Az átvétel, az alkalmazás idején egyidejűleg vagy bizonyos ízlésbeli késéssel és az átvétel, az alkalmazás módján természetesen és ösztönösen is az építőkészségük, a díszítőigényük és a díszítő-készségük mértékéről is számot adnak, s ezzel, „művészi” és „építészeti” tudásukat akaratlanul és leplezetlenül is megmutatták. A sokszor személytelen alkotók így vallanak egy kor és egy társadalmi réteg — a nép, a parasztság — ízlésbeli igényéről és kívánalmáról.

A karcagi egykori Sántha-féle lakóház építői a XVIII. század második felében, az 1770—80-as években: Kerekes Mihály, az építető, valamint az ismeretlen építőmester, a „személytelen alkotó” koruk stílusáramlatából merítve, építészeti igényük és tudásuk mérvét és felvevőképességük erejét is mélyrehatóan megörökítették.

Dr. Vargha László

15. A fenti adatokat, valamint a további részleteket a családi szóhagyomány alapján id. Sántha József közölte. — A nagykunsági tüzelőberendezésre, a nyílt tűzhelyre, a tüzelőpatkára, a kemencére, a szabadkéményre nézve vö. Györffy II. i. m. X. 1909. 2. sz. 65–75. l. — Vargha I. i. m. 54–75. l., II., III., V. mell. — Miskolczy-Vargha i. m. XXII., XXVII. 1., 27–29. ábr., 106–113. kép.
16. A tölgyfaoszlop, a szóbeli közlés szerint, korábban az egyik karcagi vagy karcagkörnyéki szárazmalom (szélmalom?) bálványa, oszlopa volt. A lakóház átalakításakor tehát másodlagosan használták fel. — Vö. Lambrecht Kálmán: A magyar malmok könyve. Bp., 1915. 25. l.
17. A nagykunsági födém- és fedélszékre, a változásra és a fejlődésre nézve vö. Györffy II. i. m. IX. 1908. 3–4. sz. 164–165. l. — Vargha I. i. m. 49–50. l. — Vargha II. i. m. 86–87. l. — Miskolczy-Vargha i. m. XI. — 1., 21., 22., 38. ábra, 113., 118., 119. kép.
18. Györffy II. i. m. X. 1909. 1. sz. 36–37. l. — Miskolczy-Vargha i. m. XVII–XXII. — 1., 16. ábr., 19., 32., 34., 36., 38., 85. kép. — Vargha II. i. m. 86–89 l.
19. A magyar klasszicizmus népi változatára, elsősorban a nagykunsági klasszicista jellegű népi építészetre vonatkozóan vö. Vargha II. i. m. (84–91. l.). — Vonatkozó irodalommal.
20. Hasonló oromfalas magtár (lakóház?) állott az 1938-as években még az egykori Deák körút 12. sz. alatt. Jellemző az akkori karcagi értelmiségiek építéstartóenergetikai és ízlésbeli felfogására, hogy ezeket a késő barokk, copf-jellegű épületeket „ónémet stílusú”-nak tartották. — A karcagi Sántha-féle ház oromzatához hasonló, s azzal lényegében megegyező, csupán a részletalakításban eltérő lakóházak a szűkebb tájban, elsősorban a Hajdúságban, Debrecenben voltak leginkább megfigyelhetők. — Zoltai i. m. 140. l. — Ecsedi István-Nyilas-Kolb Jenő: Debreceni Képeskönyv. Bp. é. n. A Csapó u. 32. és az egykori Ferenc József u. 60. sz., a XIX. sz. elején épült lakóházak utcai homlokzatai ugyancsak többszörösen ívelt, copf-jellegű oromzattal épültek. (34. l. 30., 31. kép.) — A távolabbi tájból, Kunszentmiklósról ismerünk — többek között — hasonló jellegzetes, de egyszerűbb ívelt, oromzatos, copf-jellegű lakóházakat. Imrényi-Szabó Imre: Óreg udvarházak. Régi kúriák és parasztházak Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyében. Bp. é. n. 119. l. 107. kép.
21. A történeti stílusok, elsősorban a klasszicizmus építésze formaképzésére vö. Kardoss György: A magyar klasszicista építészet. Bp. 1953. — (A magyar klasszicista építészet formaképzése. 25–56. l.) — Vargha III. i. m. 20–28. l.

Az Alföld a festészetben*

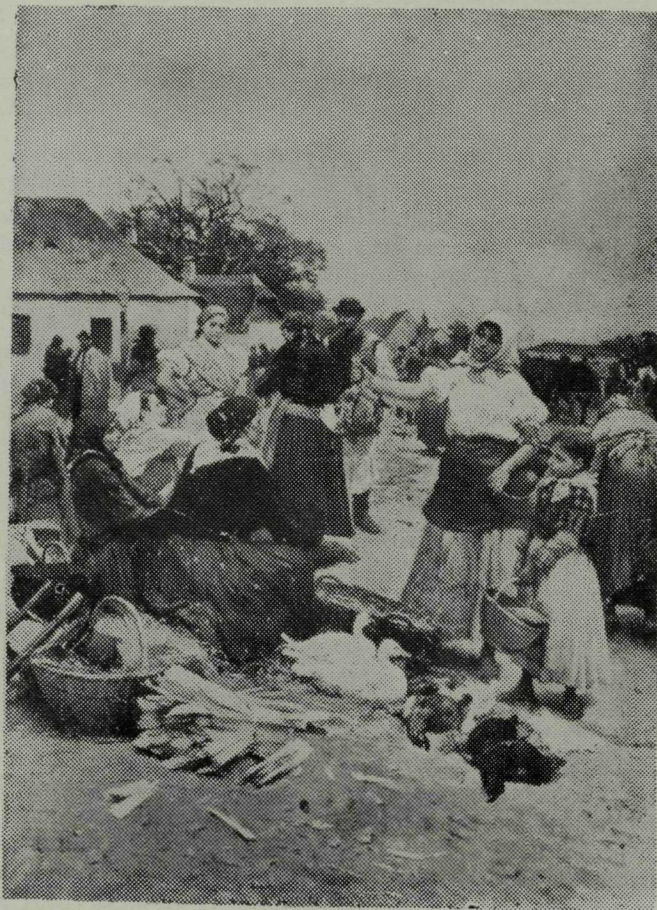
Külső szemlélő joggal kérdezhetné, mi forrong, zajlik itt az alföldi festészet körül. A Múcsarnokban alföldi kiállítás nyílt, mely utóbb Szófiában, Szegeden is bemutatásra került, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ankétot szervezett Hódmezővásárhelyt az alföldi festők problémájáról, újjáéledt a vásárhelyi, szolnoki, kecskeméti művésztelep, Szolnok ma képtárat nyit, a képzőművészeti irodalom egyik legmélyrehatóbb sikere Kiss Lajos visszaemlékezése a vásárhelyi századelő művészetéről, a Magyar Mesterek monográfiatorozatában Tornyai János után Koszta Józsefről is megjelent már kötet, Németh László nagy regényében, az Égető Eszterben egy Tornyai-féle figura viaskodik önmagával és környezetével. Vannak, akik e jelenségek miatt féltik képzőművészeti közéletünket az egyoldalúságtól — persze, főként olyanok, akik egy másfajta egyoldalúság fanatikusai —, a józanabbak valamiféle újkeletű provinciálizmus neszt veszik az alföldiek népszerűségében.

Holott csupán haladó hagyományaink egészséges kiegyensúlyozásáról van szó, arról, hogy pikturánk egyik elhanyagolt, háttérbe szorított ága kellő hangsúlyt kapjon, nemzeti képzőművészetünk többi eredménye mellett megfelelő figyelem jusson a Tisza vidéki szegénynép festőinek, szobrászainak is. Mert nagyon is sürgető volt körülnézni a házunk táján, ráfigyelni képzőművészetünk egyik leggazdagabb örökségrészének a sorsára, Munkácsy alkotómódszerének, az őt tápláló alföldi világ élményanyagának továbbélésére. Ma már, fél évszázad távolából, tisztán látható, hogy a szabadban való festés eszményei miként rombolták le Munkácsy kontrasztjainak tekintélyét, viszont az is látható, hogy amíg egy festőcsoport a plein-air hegemoniájáért küzdött, azalatt éppen Munkácsy követői haladták túl az impresszionizmus, a posztimpresszionizmus szabványait, s teremtették meg a modern magyar festészet egy sajátos, helyi tartalmú, érzelmileg túlradó válfaját. Lehet, hogy az alföldiek azért nem szereztek elegendő hírt s nevet a földesurak és iparbárok kulturális fórumai előtt, mert működésüket nem volt mód semmiféle közhasználatú kategóriába begyömöszölni. Az ezeréves szentistváni patinától, a lovagias magyar rendek sujtás-szemléletétől épp oly messze estek törekvéseik, mint az öncélú deformálás előtt térdreeső burzsoá sznobizmustól.

Az alföldiek művészetét manapság azért szeretjük különösen, mert alkotásaikban a századforduló nehéz valósága tükröződik vissza olyan élességgel, őszin-

* Elhangzott 1960. március 6-án a szolnoki Damjanich Múzeum állandó képzőművészeti kiállításán, a Szolnoki Galéria megnyitóján.

teseggel, indulattal, amire ilyen fokban más táján a hazának nemigen akadt példa. Szenvedély, siralom, reménykedés, erő, fátum, fogadkozás, fohászkodás, káprázat, földhözkööttség keveredik megrendítő vallomássá életművükben. A kritikai realizmus magyar jellegzetessége él tovább képeikben a XX. század körülményei között, a romantikus hevület, az indulatos keserűség, a fenyegető mélabú. Munkásságukban a látvány sűrű élményhez kapcsolódik, bővérű koloritjuk szív-

*Deák-Ébner Lajos: Baromfivásár. (1885.)
A Szolnoki Galéria anyagából*

szaggató hangulatokat tolmácsol, művészi tevékenységük elválaszthatatlan emberi szolidaritásuktól, formáik a mondanivalótól lettek izzóvá, expresszívvé. Mai festő és műbarát előtt azt tanúsítják az alföldiek, hogy a legkorszerűbb maga az élet, akkor tart a művész lépést a korrallal, ha megérti kortársait, kifejezi azt, amit észrevett a természet, a társadalom, a lélek mozgásából.

El kell oszlatni minden olyan tévhitet, mely azzal keserítene a bennfenteseket, mintha az alföldi festők élesztgetésére valaki vagy valami ellen került volna

sor. A *Szolnoki Galéria* összeállítói, megteremtői, létrehívói *Deák-Ébnerhez*, *Biharihoz*, *Fényes Adolphoz*, *Tornyaihoz*, *Kosztához*, *Aba-Novákhoz*, *Rudnayhoz* hasonlóan szeretik képzőművészetünk sok más nagyságát is, azokat is, akik pályájuk alakulása miatt nem sorakoznak oly szorosan a szolnokiakhoz. *Rippl-Rónai* sziporkázó festői szellemességének, *Ferenczy Károly* gordonkahangú érzékletességének, *Csók István* mediterrán vidámságának, *Egry József* pannóniai lírájának, *Derkovits* pártos szenvedélyének nem lehet hátat fordítani senki kedvéért sem. A művészettörténészek, restaurátorok haladó nemzeti kultúránk egységéről kívánnak tanúbizonyságot tenni, amikor az alföldi, a szolnoki piktúra értékeinek felmutatása után a nagybányai festők szép természet tervezik összegyűjteni, hogy dús szellemi örökségünket mind teljesebben, mind sokrétűbben ismerhesse meg a képzőművészet közönsége, a művelődő magyar nép.

A *Szolnoki Galéria* egy olyan megyében született most meg, amelyik már a szocializmus útját járja. A művésztelep, a város művészei olyan helyen dolgoznak, ahol a tanulságos tradíciók és az igazságos társadalmat építő erők egyaránt segítségére lehetnek az alkotó munkának. Remélhető, hogy a *Szolnoki Galéria* kiállításai hozzájárulnak a képzőművészeti közműveltség terjesztéséhez, és elősegítik a szocialista realizmus térhódítását festőink, szobrászaink, grafikusaink körében. S ezáltal Szolnok korunk új művészetének egyik jelentős központjává fejlődik.

Tudjuk, hogy a szocialista kultúra csak a maradandó előzmények progresszív tanulságainak figyelembe vételével alakítható ki, s éppen ezért a jövő érdekében igyekszünk mind hiánytalanabban felidézni a múlt remekeit.

Pogány Ö. Gábor

Műemlékek Szolnok megyében

VI.

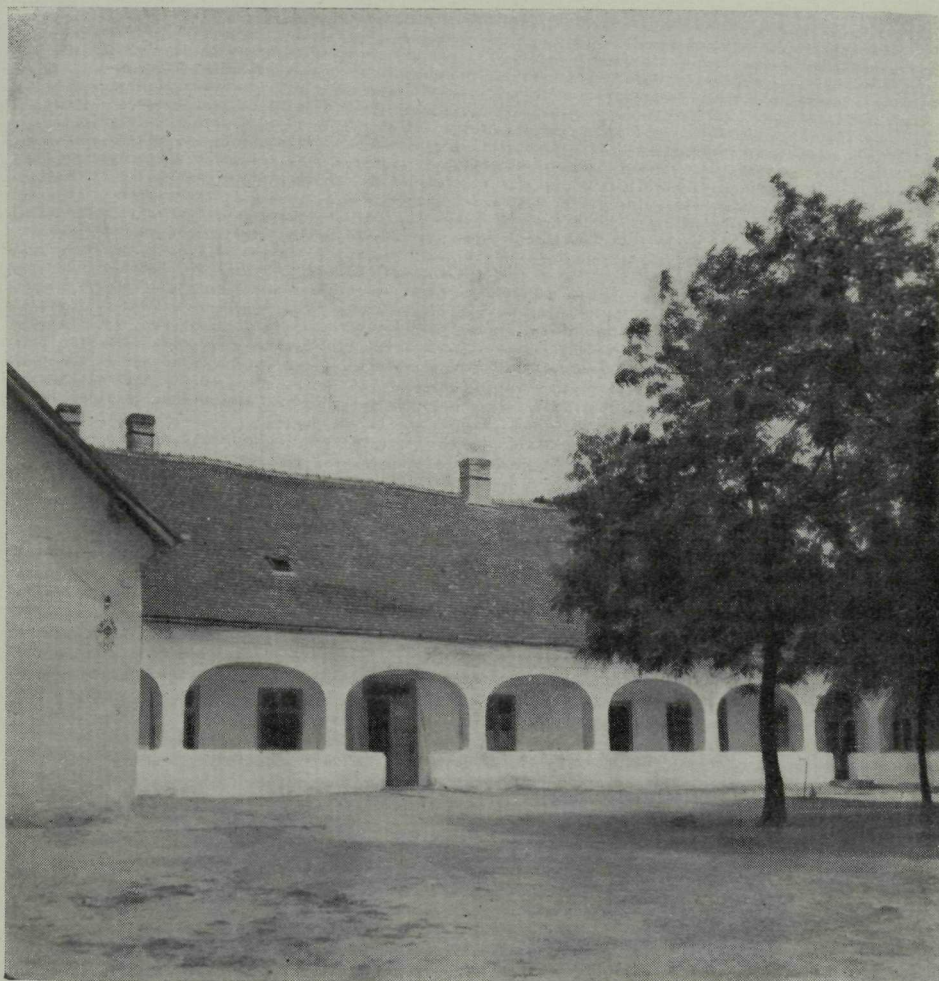
Tiszaug a Tisza—Körös-szög, az ún. Tiszazug műemléki szempontból legértékesebb és talán legkevésbé ismert községe. A műemléki nyilvántartások eddig csak az 1788-ban épült, egyszerű, barokk stílusú Szt. Kereszt kápolnát és az 1780 körül barokk stílusban készült, homlokzati toronnyal ellátott ref. templomot tartják számon. Pedig a futólagos vizsgálat is megállapíthatja, hogy érdemes a község műemlékeivel foglalkozni. Hiszen az alább részletesebben ismertetett, iskolának használt XVIII. századi kastély a maga nemében igen szép alkotás, környezete pedig festőien szép. De a klasszicista stílusban épült és a tanácsház udvarán levő tornácos, oszlopos, régi épülete és a jó karban tartott óvoda klasszicista épülete is említést érdemel. A volt gazdakör tornácos, földszintes, egyszerű háza a klasszicista stílust utánozó népi műemlékek közé sorolható.

Az *általános iskola épülete* a község főútjára nyíló, kőkerítéssel, díszes vaskapuval ellátott udvar közepén barokk stílusban épült földszintes, U-alakú kastély. Árkádos tornáca, oszlopai között íves záródású mezőkkel, fehérre meszelt. A folyosó végig ívelt kupola-boltozatos. Az épület két rövid szárnyán folytatódik az árkádos tornác, amelyet később beüvegeztek. Az épületszárnyak végét 1—1 szoba zárja le. Ablakain díszes későbarokk, ún. copf stílusú vasrácsokkal. Rajtuk ovális betétvasakkal és a füzérek felett monogrammal, amelyek a készítő nevére rejtik.

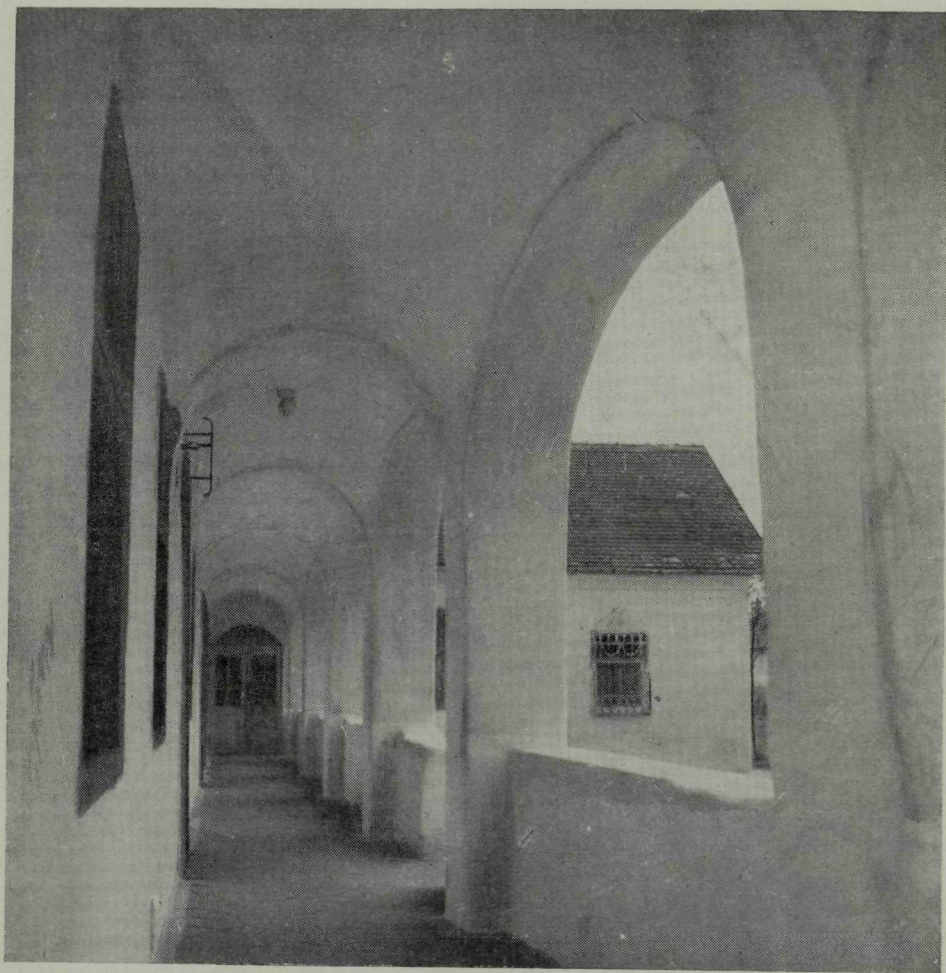
Az épület hátsó frontja közepén gyengén kiugró középrizalit van. Az ablakokat itt is díszes kovácsolt vasrács fedi. A szobák végig boltozottak, kivéve az udvar felőli jobb szárnyat. Ez azt mutatja, hogy később épülhetett, s a kataszteri térképen utánanévezve, valóban megállapítható, hogy a kastély jobb szárnyát később hosszabbították meg.

A kastély a XVIII. század közepe táján épülhetett, valószínűleg Steösszel László számára, aki akkor a község földesura volt. „...Előnyös fekvése a Steösszel-uradalom székhelyét Sas- Ug- Kürt ügyeinek intézésére itt jelölte ki, sőt maguk a birtokosok is a XVIII. század utolsó harmadától itt laktak...” (Tóth D.: A Hevesnagyunsági ref. egyházmegye múltja, II. 269. p.) A szóhagyomány ugyan azt tartja, hogy ez az Uchritz-Amadé kastély Rákóczié és Bercsényié volt, és már 1690-ben átalakították. A történeti adatok azonban ezt megcáfolják, mert a község a török hódoltság végén lakatlan volt, és csak 1715—16-ban települt oda hét jobbágy a Csongrád megyei Újfaluból.

A kastély építésével egyidejűleg a mellette húzódó Tiszáig szép parkot telepítettek. Az évszázados fák közül kimagaslóan szép a „Rákóczi fájának” nevezett hatalmas tölgyfa. Vastag törzsét három ember alig éri át. A festőien szép

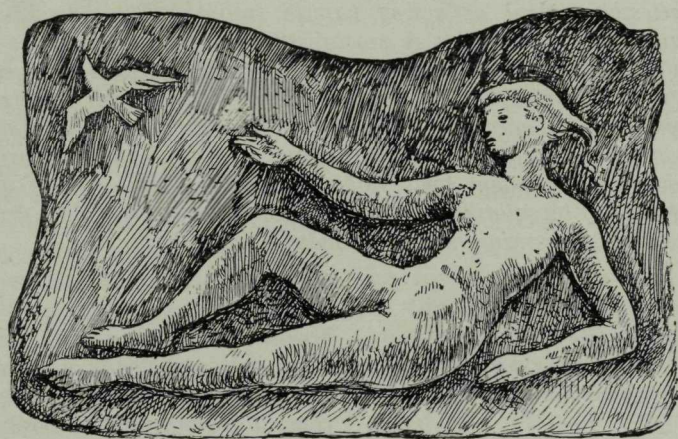
*A tiszaugi ált. iskola épülete az udvar felől
Kaposvári Gyula felvétele*

*A tiszauzi ált. iskola épületének árkádos folyosója
Kaposvári Gyula felvétele*

— de kissé elhanyagolt — környezet megérdemli, hogy nagyobb gondot fordítsanak rá. *Védett területté kellene nyilvánítani. Az itt-ott hiányzó fák pótlásával meglepően szép műemléki és tájképi része lehetne Szolnok megyének.* Az a tény, hogy ma iskolának használják, az épület állagát biztosítja, de valójában nem alkalmas általános iskolának. Kívánatosabb volna a későbbiekben, amikor a község megfelelő iskolát kap, üdülő, tudományos intézet vagy lakás céljára használni.

Kaposvári Gyula

A Szolnoki Galéria emblémája. Simon Ferenc plakettje után rajzolta Gácsi Mihály

Szolnok megyeiek külföldön

Egyre szélesebbre tárul az ország kapuja: mind többen látogatnak hozzánk, s mind többen utaznak külföldre. A szocialista országok határozott és következetes békepolitikája ellenállhatatlanul olvasztja a hidegháború jegét, és évről évre kevesebb az akadály a népek barátsága előtt. Utazni, világot látni, idegen embereket és városokat megismerni — az ismeretszerzésnek semmivel össze nem hasonlítható formája, hisz a külföldről hazatérő utasok kötetekre menő élményt és tudást hoznak bőröndjükben. A következő oldalakon nem szakmai tudóstításokat akarunk adni, hanem három Szolnok megyei társulati tagot szólaltatunk meg: megkértük őket, hogy mondják el külföldi utazásuk valamelyik érdekes élményét. (Szerk.)

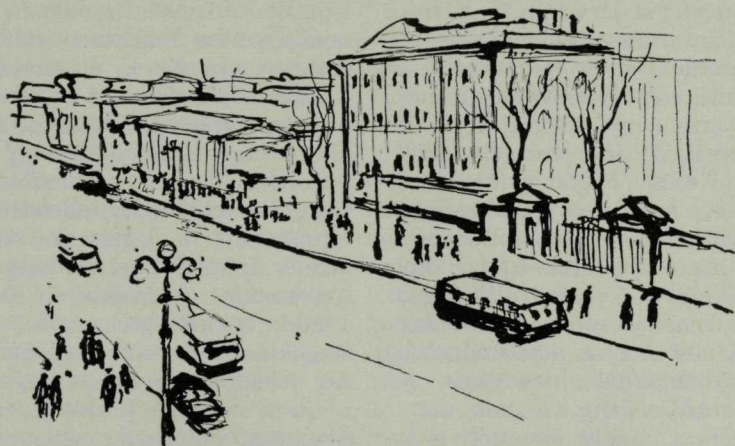
Dr. Borók Imre,
a kisújszállási gimnázium tanára
a Szovjetunióban járt

Moszkva—Leningrád... 700 km. Sűrű hófellegek nehezdedtek a szovjet fővárosra, mikor a kíváncsiság és az izgalom vegyes érzéseivel elfoglaltuk helyünket a TU 104-es gépen, hogy 55 perc múlva szép napsütésben üdvözölhessük Lenin városát. Csodálatosan szép város! A jelző sablonosnak látszik, de *Leningrád* esetében nem lehet kifejezőbbet találni. Teljes pompájában tárul az ember elé az egész történelmi múlt, és ha szemünket másfelé fordítjuk, az új városrészek, a gombamódra szaporodó üzemek, gyárak kéményei a szocializmus jelenéről és a kommunizmus hajnaláról beszélnek. Érdekes város: Európa és Ázsia szülötte, de mindkettőtől azok nemesebbik részét örökölte.

A széles Nyevszkij prospekt sarkán egy hatalmas palota előtt állok meg.

Miről tudnának mesélni ezek a márványoszlopok, festők és szobrászok remekműveivel ékesített termek? Hercegek, grófok fényes estélyeiről, ahol ingyenc ételekké és drága italokká vált a muzsik verejtéke. Szinte megelevenedik előttem a kép: a palota kapujában díszes öltözetű svejcar hajlong a fényes előkelőségek előtt. A régiék helyére újabb képek tolnak: szinte hallani vélem újra az Auróra ágyújának dörgését; a palotában lázasan pakolnak; majd Lenin szól a néphez; megszületett a szovjet hatalom. A régi urak eltűntek, de a palotáik ott maradtak. Jogos tulajdonosuk, a dolgozó nép vette birtokába. Így az a palota, amelynek nagy boltíves kapuján bemegyek, az *úttörők palotája* lett.

Ha nem lennék pedagógus, akkor is lenyűgöző hatást tett volna rám e zsongó gyermekrajoktól hangos palota. Így kétszeresen. Az úttörő pajtások polittechnikai képzésének fellegvárában több ezer gyermek találja meg itt, 250

nevelő vezetésével, az érdeklődési körének legmegfelelőbb foglalkoztatást. Nyissunk be néhány terembe! A „népek barátsága”-szakkör szobájában meghatottsággal látom az egyik vitrinben a magyar zászlót is, a magyar tájak képeit, magyar könyveket. E szakkör tagjai a baráti országok úttörőivel leveleznek, képeket, könyveket, ismertetőket, leveleket rendezgetnek. Egy másik teremben sakkpárba játszik: vagy húsz bajnokjelölttel egy mester szimultán játszik. Egy koromsötét szobában a csillagos ég titkait, a szputnyikok és lunyikok útjait tanulmányozzák. Az egyik teremből zongora, a másiktól hegedűszo hallatszik, a harmadikban fúvós hangszereken próbálnak, majd a bábjátszó csoport következik. Itt a mineralógusok rendezgetik nyári gyűjteményeiket, amott a mikroszkópok fölét hajolnak.

Az épület másik szárnyában a technikai szakkörök működnek. Pompás szerzőgépeken fúrnak-faragnak a gyerekek, s élethű autó-, repülő-, vonatmodellek dícsérik az ügyes kis kezek munkáját. Egyik társamat alig lehetett elcsalogatni a távolból irányítható kis traktor mellől.

Nem egy rövid délutánra, hanem napokra lenne szükség ahhoz, ha a láto-

gató valamennyi szakkör munkáját végig akarná nézni. A mi időnk is lejárt.

Ismét úton. Leningrád—Moszkva—Magyarország! Szívemben, lelkemben számtalan élménnyel térek vissza az Alföld közepére. De ha emlékeim és élményeim között kutatok, és képeletemben újra a leningrádi Úttörő Palotában járok, mindig valami melegség járja át szívemet. Mily mélységes szeretettel párosult, anyagi áldozatot nem kímélő gondoskodás a legnagyobb kincsről, a gyerekről! Mily nagyszerű perspektívái a szocialista nevelésnek! Mi ez? Majakovszkij fejezte ki talán a legtalálósabban: „Ez a szovjethatalom!”

Dohanicz János,
a szolnoki papírgyár mérnöke
Lengyelországban töltött
néhány napot

Ha valaki *Poznant* említi, szinte bizonyos, hogy a nemzetközi vásárral kapcsolatban teszi. A nagy tradícióval rendelkező, szinte a földkerekség minden országát idevonzó ipari kiállítás olyan szorosan összeforrt a várossal, hogy ma már joggal sorolják Poznant a híres vásárvárosok közé, Lipcse, Hannover és Zágráb mellé. Sőt a bel-

város ódon utcáin járva olyan érzésem támadt, hogy ezek az évenként ismétlődő nemzetközi vásárok csak folytatását jelentik a város történelmének. A régi főterre négy világtáj felől betorkolló utcák és az évszázados üzletházak arról mesélnek, hogy ez a hely régi idők óta a kelet-nyugati kereskedelem egyik fő gócpontja volt.

Sétálok az utcán. Az egyik kapu fölött 1473-ból való cégér, rajta áruval megrakott lovát vezető posztókereskedő; a régi bolt helyén ma textil-üzlet áll. A poznaniaknak bizonyosan fel sem tűnik ez, nekem azonban azt a hidat jelképezi, amely összeköti a leltűnt korok városát a mai Poznannal.

Az utcák és a házak történelmet sugároznak. Szinte az egész város egy nagy múzeum. Az egymást váltó századok nyomát mindenütt megtaláljuk: a székesegyház IX. századi altemplomától Vilmos császár középkori várat idéző palotájáig.

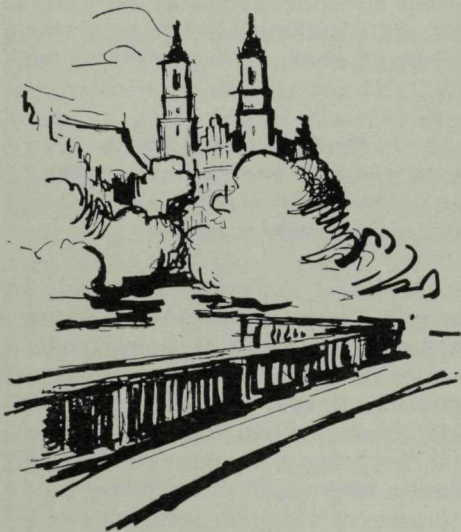
Az idegenek is hamar feltűnik azonban, hogy a város műemlék-jellege ellenére igen rendezett, sőt kifejezetten nagyvárosi jellegű. Ezt elsősorban a háború utáni újjáépítésnek köszönheti. Poznan felszabadulásakor — sok más

lengyel városhoz hasonlóan — csaknem egyetlen romhalmaz volt. Az újjáépítés során itt is érvényesült az a Varsóban alkalmazott vezérelv, hogy a műemlék-jellegű épületek harmóniáját ne törjék meg egy-egy modern vonalú többemeletes házzal. Így, mint Lengyelországban mindenütt, eredeti formájában, a legkisebb stílusrontás nélkül építették fel a háború során tönkrement városrészeket. Nagy feladatot és kétségtelenül a legdrágább megoldást vállalták ezzel. De elegendő egy délelőtti séta ahhoz, hogy meggyőződjünk róla: nekik volt igazuk. Hogy egy nép múltjának, évszázados történelmének hangulatát az épületek is hivatva vannak őrizni, azt Poznanban szinte fizikailag érezhetjük.

Az új épületek azonban arról is tanúskodnak, hogy a lengyelek értik a modern építkezés fortélyait is. A város nevezetessége egy tízemeletes, kör alaprajzú áruház, amely nem sokkal kisebb a Corvin Áruháznál, pedig átmérője alig 30 méter! Az egyes eladási osztályok elrendezése a modern térkihasználás mintája lehet.

Találóan jellemezte Poznant egyik ismerősöm, aki hosszabb időt töltött ebben a városban: a parkok városa. Egymást érik a dísznövényekkel és virágerdővel pompázó, évszázados platanok által koszorúzott terek. Különösen az egyetlen környékén gyönyörködhetünk fűvészkert-számba menő parkokban.

Némi irigykedéssel tapasztaltam, hogy Poznanban milyen lüktető, eleven kulturális élet folyik. És nemcsak a plakátok hirdetik a hangversenyeket, irodalmi esteket, tudományos előadásokat, hanem rendkívüli az egyes rendezvények iránt mutatkozó tényleges érdeklődés is. „A jazz-muzsika története” című könnyűzenei műsor — igaz, hogy nagyszerű zenekar közreműködésével — éppen olyan telt házat vonzott, mint a poznani filharmonikusok preklasszikus muzsikából összeállított

hangversenye. Az operában megnéztem az Aida előadását, amelyen meggyőződtém: nem túloztak a poznaniak, amikor operatársulatukat az európai élvonalba sorolták. A rendezés újszerű, nyoma sincs a mi Aida-előadásainkon megszokott káprázatos díszleteknek. Vetített háttérrel és érdekes fényhatások dominálnak. Mintha ezen a téren az új bayreuthi iskolát követnék, bár e megállapításom ellen igen élénken tiltakoztak. Az az érzésem, elsősorban azért, mert német példára hivatkoztam.

A poznaniak is, mint általában a lengyelek, igen vendégszeretőek és udvariasak. A magyarokkal szemben különös figyelmességet tanúsítanak. Igen érdeklődnek problémáink, életkörülményeink iránt, meglepően jól tájékozottak viszonyaink felől, ez pedig nem a közömbösség jele.

Csak rövid pár napot tölthettem Poznanban, de a látogatásom tulajdonképpen célján, a nemzetközi vásáron való tájékozódáson kívül egy szép város és sok újonnan szerzett barátság gazdag élményét hoztam haza magammal.

Dr. Perényi György,
a szolnoki tüdőbeteg gyógyintézet
igazgatófőorvosa Olaszországban volt
tanulmányúton

1957. októbere óta kétszer jártam Olaszországban. Első ízben az Olasz Gümőkór Elleni Küzdelem Szövetségének meghívására és ösztöndíjával voltam 8 havi tanulmányúton a *nápolyi Principi di Piemonte* és a *római C. Forlanini* tüdőgyógyintézetben, másodszer egy Veronában tartott orvosi kongresszusra kaptam meghívást. Ennek a kongresszusnak, mint előadó, aktív résztvevője is voltam.

Aki Olaszország földjén jár, az sok szempontból nézheti ezt a gyönyörű országot, mely érdekelheti a politikus, szociológust, festőt, szobrászt, zenészt és általában mindenkit, aki a szépért lelkesedik. Hogy Olaszországot mennyire nem lehet csak szárazon, egy szaktudomány szempontjából tekinteni, azt jól bizonyítja egy francia orvosi szaklap, a „Le Poumon et le Coeur” bevezető cikke, mellyel a nápolyi egyetem tüdőgyógyász és gümőkóros isko-

lájának ismertetését kezdi. Felteszi a kérdést: sokak számára mit is jelent Nápoly?

„...Nápoly csodálatos fekvésű város csodálatosan szép öböl partján. Népe rokonszenves, eleven. Ha Nápolyra gondolunk, gondolunk a San Gennaro katedrálisra, a Nemzeti Múzeumra, a kikötőre, eleven, lüktető kereskedelmére, iparára, a lázas és nagy-szabású újjáépítésre, a Vezuvra, a szőlőtőkére, mely a Lacrima Christi-t adja. Nápoly nyitott kapu a történelem felé, Herculanium, Paestum, Pompei felé. Nápoly a varázslatos Capri tiberiusi emlékeivel. Nápoly Vergilius, a Georgicák, az Aeneis és a Bucolicák, melyeket ifjú korunkban tanulmányoztunk és fordítottunk. Nápoly jelenti természetesen a régi közmondást is: „Nápolyt látni és meghalni.”

Ha egy szaklapnak ennyire nem ki-mondottan szakmai a stílusa, az min-dennél ékeesszövevényibb bizonyítja: ennek a városnak a szépsége olyan, hogy senki sem vonhatja ki magát hatása alól. Szakbarbárság lenne meg nem látni az öblöt, a képeket és szobrokat, és süket-nek kellene lenni, meg nem hallani a nápolyi muzsikát. Pedig, aki nyitott szemmel jár, az mást is lát. Ennek az öbölnek a partján gyönyörű paloták és luxus-hotelek épültek, olyanok, melyeknek fürdőszobáiba még a tenger vizét is bevezették, hogy aki akarja, otthon fáradtság nélkül élvezhesse a tengert. De a belváros síkátoraiban olyan házak vannak, melyeken egy nyí-lás szolgál ajtó és ablak gyanánt, fél-meztelen gyerekek játszanak az utca porában, sok a koldus és az üzérkedő. Nápoly az ellentétek városa. Nagyipara, mint általában egész Délolaszországé, fejletlen, a szapora népet a föld egye-

dül nem képes eltartani, a hegyilakók lejönnek a síkságra, a szegény földmun-kások beözönlenek a városba, ahol fel-duzzasztják a munkára váró proletá-riátust. Nagy a munkanélküliség, nyomor, nagyfokú a kivándorlás. Ez is Nápoly, — noha az idegenforgalmi prospektusokból kevésbé ismert.

De Nápolyt jelenti egyeteme is, melyet 1224-ben alapítottak, és melyet azóta is fenntartott a nápolyi király-ságban egymást követő minden kor-mányzat. Ezen az egyetemen, mely ál-landóan meg tudta őrizni fényét, ma közel 25 000 egyetemi hallgató folytatja tanulmányait. Tüdőgyógyászati klini-kája a 2 200 ágyas Principi di Pie-monte szanatóriumban működik, mely-nek felszerelése igen modern, és amely-nek ablakaiból a világ legszebb pano-rámáját láthatja a beteg.

Ellátogattam *Bolognába* is, a világ legrégebbi egyetemének városába. A város középpontjában áll a 2 torony: az Asinelli és a Garisenda. A középkorban két egymással rossz viszonyban élt család emelte azokat vetélkedésből. Bologna mezőgazdasági és ipari központ. A város lakóinak életszínvonala magas. A bolognai konyha a leghíresebb Olasz-országban. Itt a legerősebb a kommuni-sta párt, úgy is hívják a várost: „Bologna rossa” — vörös Bologna. A város polgármestere kommunista. A fő-téren áll a quaestura épülete, melynek homlokzatán, három hatalmas táblán azoknak a partizánoknak a képét örö-kítették meg, akik 1943. és 1945. között elestek a fasiszták ellen vívott harcban a „haza függetlenségéért, az igazságért és a szabadságért.” Bologna népe meg-becsüli a hős partizánok emlékét, mert a táblák előtti emelvényt mindig friss virág borítja.

Kiss Géza: Kisújszállás története a 18. század végéig.

Szolnok, Damjanich János Múzeum, 1959.

A Damjanich János Múzeum Közleményei 2. sz. 40 p.

A felszabadulást követő tizenöt esztendőben nemcsak számban, de minőségben, értékben is megnövekedett a helytörténeti kutatások, a feltárt s rendezett, feldolgozott anyagok publikálása s ezek tényleges társadalmi elismerése, széleskörű felhasználása. A hivatalos, „céhbeli” történészgárdán kívül a helyi kutatók, de sokszor még a társadalmi gyűjtők sokasága is foglalkozik egy-egy kerület, város, járás vagy község történetével. Az Akadémiától a falusi úttörő nyomolvasókig széleskörű társadalmi tömegmunkává vált a társadalom legkülönbözőbb köreiből s szintjein a múlt emlékeinek felkutatása s a történelmi örökség feltárása, közkinccsé tétele és őrzése.

Kiss Géza munkáját a szolnoki múzeum adta közzé múzeumi közleményekként — a kisújszállási városi tanács v. b. támogatásával. Egy mezőváros, amely egy évtizede már a szocialista városok sorába lépett, igen tekintélyes összeget tud áldozni nemcsak a legújabb, de még a régebbi történeti emlékek feltárására s publikálására is, s a városban több mint ezer példányban való — tehát igen széles körű — terjesztésére. (Gondoljunk csak arra, hogy az egész városban, a hagyományos fogalmak szerint, alig 200 ember dolgozik speciális, kifejezetten értelmiségi munkakörben!) Egy olyan városban azonban, ahol a parasztság jelentős része nem csupán

moziba és színházba jár, rádiót és televíziót hallgat és néz, ismeretterjesztő előadásokra jár, könyvet olvas, de a régi századok helyi történetéről is érdeklődéssel tájékozódik, ott ez a csaknem másfélezres példányszám e helytörténeti munka kiadásakor sok mindent megmagyaráz.

A füzet, ha nem is teljességgel, de 40 oldalnyi terjedelemben valóban a nép történetét mutatja be. S ez a munka legfőbb érdeme. Elkerüli a helytörténeti munkák manapság leggyakoribb gyermekbetegségét: nem illusztrációs anyagot kíván gyűjteni egy kisebb területről a történészek által már általánosságban ismertetett és elemzett, törvényszerűségeiben is megvilágított folyamatokhoz. Nyoma sincs benne a provinciális lokálpatriotizmusnak sem, mely sajátosságokat vélt felfedezni ott is, ahol éppen a legáltalánosabb törvényszerűségek legegyszerűbb formáival találkozunk. Elkerüli a pozitivizmus tartózkodó és szürke óvatosságát (ha nem is mentes teljességgel tőle mindenhol), s alapjában véve a nép életének s életkörülményeinek bemutatásával objektív s pártos is egyben. A tények széleskörű ismerete, elrendezése és ismertetése révén induktív módszerrel summázó megállapítások és általánosítások felé halas. Ahol pedig erre nincs elég adat vagy anyag, esetleg bizonyosság birtokában, ott nem akar minden eszközzel újat mondani, ami fontoskodás

nélkül nem is lenne lehetséges, hanem nyitva hagyja az ajtót további kutatások és megállapítások előtt. Szerényen, itt-ott talán kicsit óvatosan, de végtelesen pontos, alapos és lelkiismeretes komolysággal, higgadtan és logikusan von le konkluziókat, értékel s elemez —, mint például az egyháznak a redempció után betöltött társadalmi szerepének vizsgálata során is látható.

Igen gazdag a török hódoltság korával, a telepítések idejével, a német lovagrend uralmával, a járványokkal s a redempcióval foglalkozó anyag-rész. Az a fejezet pedig, amely „A község hétköznapijai” címet viseli, a népéletének egészen az ethnográfiai leírások határát megközelítő, szemléletes és eleven képét nyújtja. Nem vállalkozik a szerző, s nem is vállalkozhatott, a Kunság egész sajátos államigazgatási, jogrendi, jogszokásbeli, gazdasági, társadalmi s kulturális szer-

kezetének s e sajátos jelenségek és vonások szerepének sokoldalú s beható elemzésére. De sokszor érdekes és érdekes adatokkal, észrevételekkel segíti közelebb jutni a majdani kutatásokat mindezekhez a megoldásokhoz.

Alapos és gondos munkát végzett a szerző, amely munka nem lezár, hanem megnyithat egy sor további kutatási kérdést, s egyúttal annak megoldásához is már itt-ott egy-egy lépéssel közelebb visz. Nem kis érdeklődéssel váránk a 19. sz. helyi történetének hasonló feldolgozását, hiszen a szerző néhány kisebb közleménye a korra vonatkozóan sejteti: a folytatás ott lappang a tarsolyban.

Megyénk múltjáról szóló írásaink sorában joggal foglal el a maga nemében figyelemre méltó helyet a múzeumi kiadványok e legutóbbi termése.

Császtvai István

A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL

Befejeződött a Szülők Főiskolája

A Pedagógus Szakszervezet és a TIT megyei szervezete Karcagon, Kisújszálláson és Jászberényben előadássorozatot szervezett. A pedagógiai tárgyú előadások iránt igen nagy érdeklődés nyilvánult meg; Szolnokon és Karcagon 400—400 bérletet vásároltak. Az előadásokat neves fővárosi és megyei előadók tartották. Igen nagy népszerűségnek örvendett *dr. Bencsáth Aladárné*, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem adjunktusa, akinek előadásain mindig nagyszámú hallgatóság vett részt.

A szülők kérésére újabb előadássorozat indul ez év őszén. A tervek szerint havonként egy-egy előadás megrendezésére kerül sor.

Előadássorozat hazánk felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából

Szolnokon, Mezőtúron, Jászberényben és Kunszentmártonban jól sikerült történelmi előadássorozatot tartottak szervezeteink. Külön ki kell emelni a mezőtúri és a jászberényi osztály e téren végzett jó munkáját.

Az öt előadásból álló sorozat előadásait a Budapesti tavasz, Talpalatnyi föld, Tegnap e. filmek kísérték. Az előadásokat több mint 6000 fő hallgatta meg.

A szolnoki előadásokat *Korom Mihály, Szabó Bálint, Somlyai Magda, Ságvári Ágnes* és *Csáki István* elvtársak tartották.

A Filmművészeti Kör

A Ságvári Endre Művelődési Ház vezetőségével közös rendezésben február 11-én megindult a Filmművészeti Kör előadássorozata, mely iránt igen nagy érdeklődés nyilvánul meg. A Filmtudományi Intézet neves szakemberei által tartott előadások után egy-egy régi film kerül bemutatásra.

A KPVDSZ akadémiai

Befejezéshez közelednek a KPVDSZ megyei bizottsága és a TIT megyei szervezete közös akadémiai, melyek a kereskedelem, illetőleg az élelmiszeripar kérdéseivel foglalkoznak. Mindkét akadémia előadásait élénk érdeklődés kíséri.

Művészettörténeti szabadegyetemek

Az Orvos-egészségügyi Szakszervezet és a TIT megyei szervezete az egészségügyi dolgozók részére művészettörténeti szabadegyetemet indított. A 10 előadásból álló sorozat, mint a szabadegyetem I. évfolyamának előadásait neves egyetemi tanárok, művészettörténészek tartották. Igen nagy érdeklődés kísérte *Oroszlán Zoltán, Végvári Lajos, H. Takács Marianna, Kampis Antal* előadásait.

A TIT előadótermében az ugyancsak kéthetenként tartott szabadegyetemi II. évfolyamon a fent említetteken kívül *Bodnár Éva, Bényi László, Bencze Gyula, Pogány Ö. Gábor* és *Supka Magdolna* tartottak előadást.

A szabadegyetem két évfolyamán több mint 2000-en vettek részt.

A megyei szervezet eredményei számokban

	Az előadások száma		A hallgatók száma		Hallgató átlag
	1958	1959	1958	1959	
Nemzetközi sz. o.		70		5 653	81
Közgazdasági sz. o.	} 69	20	7 511	2 006	100
Jogi sz. o.		16			
Filozófiai sz. o.	} 48	60	3 240	13 759	109
Pedagógiai sz. o.		126			
Irodalmi sz. o.	40	89	3 127	7 548	85
Művészeti sz. o.	17	36	683	2 131	60
Történelmi sz. o.	31	105	2 379	6 115	58
Agronómiai sz. o.	38	90	2 559	4 374	48
Biológiai sz. o.	4	45	118	1 969	44
Földrajzi sz. o.	42	62	2 261	5 352	86
Egészségügyi sz. o.	60	100	3 829	8 685	87
Fizikai sz. o.	} 44	10	2 062	427	43
Csillagászati sz. o.		61			
Műszaki sz. o.	25	87	937	2 904	33
Összesen:	418	977	28 706	68 614	67

A klub programjából

1960. január 1-én a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya a Társulat megyei szervezetének klubját televíziós készülékkel ajándékozta meg.

Február 18-án „Az apák felelőssége” címmel *Andrási Béla*, a jászberényi Felsőfokú Tanítóképző Intézet igazgatója tartott előadást.

Február 24-én „Pályaválasztás — élethivatás” címmel *dr. Jausz Béla* egyetemi tanár előadását hallgattuk.

Március 3-án a klubban a Szigligeti Színház Othello-előadásának vitáját *Csanád Vilmos*, az irodalmi szakosztály elnöke vezette.

Március 14-én a műszaki szakosztály rendezésében „A modern lakás” címmel *Barna Gábor* építész-mérnök tartott vetített képes előadást.

Március 18-án „A dzsungel állatvilága” címmel *dr. Orbányi Iván*, az Állatkert igazgatóhelyettese tartott előadást. Kísérőfilmként „A dzsungel könyve” c. filmet mutattuk be.

Március 21-én az irodalmi szakosztály rendezésében Villon-est hangzott el. Előadó *Valkó Mihály* volt, közreműködtek a Szigligeti Színház művészei.

Március 29-én *dr. Kérdő István* „Időjárás és egészség” címmel tartott előadást.

Lévai István